

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

PODOBA VYBRANÝCH POVĚSTÍ
U KOSMY A HÁJKA

Vedoucí práce: PhDr. Věra Pospíšilová

Autor práce: Veronika Čapková

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 3

2009

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, 29.července 2009

.....

Děkuji za vedení své bakalářské práce, cenné rady, připomínky a čas, který mi byl věnován PhDr. Věře Pospíšilové.

Anotace

Účelem bakalářské práce je zachytit významové odstíny pověstí v Kosmově a Hájkově podání. Hlavní pozornost je věnována analýze hlavních dějových motivů v pověstech o Libuši, o Přemyslovi Oráčovi a o dívčí válce, přičemž si všímáme především způsobu podání u obou autorů a případných významových odlišností. S poukázáním na tyto odlišnosti si klademe za cíl ozřejmit především proměnu účelu, který měly pověsti plnit od doby Kosmovy do doby Hájkovy. Dále se pokoušíme zachytit vliv těchto pověstí na společnost, proměny jejich interpretace v průběhu let, metody jejich zkoumání a v neposlední řadě i poukázat na podobnost českých pověstí s některými světovými mýty a tím ozřejmit jednu z reálných možností jejich původu.

ANNOTATION

The aim of this graduation thesis is to record the slight differences in the myths compiled by Kosmas and Hájek. Vast attention is given to the analysis of the main storylines in the legends regarding Libuše, Přemysl Oráč and the girls' war, especially to the differences in the way the both authors tell their stories. The goal of the thesis is, by pointing to this diversity, to manifest in particular the shift in the purpose legends had in the era of Kosmas and in the epoch of Hájek. The thesis also tries to discover the impact of myths on the society. It records the shifts in the interpreting them during time and various methods of investigation. Last but not least, the thesis aims to point to the similarities in national legends and world-known myths. This similarity might than explain one of the real possibilities how national legends (had) originated.

Obsah

Úvod.....	8
1 Pověst a možné metody jejího zkoumání.....	9
2 Přemyslovská pověst v paralelách s historickými postavami a v podobnostech s některými světovými pověstmi a mýty.....	11
2.1 Matylda Toskánská jako Libuše	11
2.2 Přemysl Oráč nebo Sámó kupec?.....	12
2.3 Kazi jako Médea.....	14
2.4 Libuše jako Gefion.....	15
2.5 Podobnost Samuelova příběhu s přemyslovskou pověstí.....	16
2.6 Motiv oráčství	18
2.7 Ezopovy bajky v přemyslovské pověsti.....	20
3 Výklad přemyslovské pověsti s poukázáním na významové nedostatky v stavbě textu.....	22
3.1 Česká země před nastolením vlády podle Kosmy.....	22
3.2 Libuše a Libušin soud.....	24
3.3 Založení Prahy	26
3.4 Panovník povoláný od pluhu.....	29
4 Hájkova kronika česká.....	33
4.1 Výklad Hájkovy české kroniky s poukázáním na významové odlišnosti od Kosmovy kroniky.....	34
4.1.1 Libušiny věštby.....	36
4.1.2 Založení Prahy.....	37
4.1.3 Přemysl Oráč	38
4.1.4 Libušina smrt	39
5. Dívčí válka.....	42
5.1. Porovnání Kosmova a Hájkova podání pověsti o dívčí válce.....	46
6. Vliv pověstí na společnost.....	49
Závěr.....	54
Seznam použité literatury.....	55
Seznam příloh.....	57
Přílohy	

Úvod

České pověsti byly sepsány mezi 10. a 11. století kronikářem Kosmou a od té doby se těšily nemalému zájmu. Žily a vyvíjely se díky kronikářům Dalimilovi a Hájkovi do stále složitějších epických celků, ale i ztrácely na své pravé ideové podstatě z důvodu nespočetných kritických posouzení, která se jim dostalo. Je však zajímavé, že i přes tuhle kritiku, která se je snažila za každou cenu zracionalizovat, analyzovat a následně je odsunout jako lživé pojednání o české historii, pověsti přežívaly dál. Nepotřebovala je z ideového důvodu jen Kosmova doba, zájmu se těšily i např. za národního obrození nebo za okupace. Pomáhaly lidem znovu nabýt vlastenecké cítění.

Přes všechno, co dnes o pověstech víme, především to, že nejde o pravou českou historii, je třeba si uvědomit, že tímto způsobem jsou pojímány až v nedávné době. Profesionální věda se zrodila v 19. století a snažila se ze všech sil vše racionalizovat, nemohla připustit, že by těmto „pověřám“ rozumné lidstvo věřilo. Do té doby, tedy do 19. století, se však v jejich pravdivý základ uvěřilo. Proto se nechci i já v této práci (stejně jako nespočet historiků, literárních vědců a archeologů) pouštět na složité cesty zpochybnění jejich pravosti. Spíš než jejich reálný základ mě zajímá otázka jejich původu, vývoje v čase a vlivu jejich ideového základu na společnost, tímto bych se pokusila vysvětlit jejich pravou podstatu.

1 Pověst a možné metody jejího zkoumání

Jedna z možných charakteristik pověstí zní, že pověst je: „*Výpravný druh slovesný, většinou prozaický, připjatý k určitému místu, době nebo osobě. Podává zprávu, vykládá událost považovanou za skutečný příběh. Nechce budit zájem uměleckým zpracováním látkové osnovy, zachovává prostotu, vážnost vypravování a často se končí napomenutím.*“¹ Jsou to příběhy, které si lid oblíbil a díky němu se staly populární. Přinášely fantaskní pohled na minulost, který se jevil mnohem zajímavějším než skutečná historie. Tento obraz se dokonce zdál tak pravděpodobný, že se stal předmětem zkoumání nespočtu historiků a archeologů (snažili se najít např. Krokův hrad nebo mohyly Kazi, Tetky i Libuše). To je důkaz, jak živé pověsti ještě dlouho po smrti Kosmy byly a jsou.

V žádném případě však nesloužily jen k zábavě, to ostatně neměl Kosmas ani na mysli. Některými motivy, které se v pověstech vyskytují, jdou dokonce připodobnit k závažnosti mýtů. České pověsti nás jednoznačně informují o počátcích kmenů, společností a navíc měly působit jako model pro lid, jak se chovat v reálném světě. Jinými slovy, to co se stalo v minulosti, mohlo být přeneseno na přítomnost (Kosmas tak vysvětluje např. důvod vzniku knížecí moci). Mýty vysvětlují, jak byl stvořen svět, společnost a řád, který stále platí. Navíc měly být modelem pro lidské chování. V tomto ohledu by české pověsti mýty byly. Liší se však náboženským základem, který je pro mýty typický. V pověstech se objevuje magie a ne náboženství. Jsou to tedy mýty – jak říká Dušan Třeštík (*Mýty kmene Čechů*, Praha, 2003, s.21) – zbaveny svého náboženského základu.

Ale jak k těmto pověstem z vědeckého hlediska přistupovat? Jednou z metod by mohla být víra k autentickému podání bájných starců a spolehnout se na faktičnost událostí o kterých Kosmas vyprávěl, pak by ale nebylo od věci věřit i v existenci řeckých mýtických bohů nebo české bílé paní. To by byl ale dost neuvěřitelný postup a my bychom se přestávali pohybovat na poli vědy.

¹ *Příruční slovník naučný*, III. díl. Praha, Československá akademie věd, 1966, s. 690

Další z možných metod zkoumání je pomocí pozitivistického přístupu. Při bližším zkoumání si lze povšimnout, že pověsti jsou plné biblických a antických citátů, takže by bylo snadné je odsunout jen jako „výpůjčky“ od jiných autorů. Hlavním úkolem by bylo ovšem zjistit, z jakých textů se tyto „výpůjčky“ do kroniky dostaly. Ale je třeba podotknout, že ač se tyto citáty v kronikách objevují velmi často, nemusí jít v žádném případě jen o autorův podvrh, kterého se dopustil na čtenáři. Bible i antické příběhy se v době sepsání Kosmovy kroniky těšily velké oblibě, není proto divu, že je vzdělaný kronikář, kterým Kosmas byl, použil. Lze si představit, jak byly tradovány pověsti, které se k autorovi, ať už v jakémkoliv podání dostaly. Byly jistě hodně stručné a holé. Tyto citáty, které se v kronice objevují, nezasahují jádro příběhu, jen celou pověst příkrášlují.

Nejzajímavější, dle mého názoru, a zřejmě i jedinou možnou vědeckou metodou zkoumání pověstí – jak říká Jacques Le Goff (úvod k M. Bloch – *Królowie cudotwórcy*, Warszawa, 1988) – je srovnávací metodologie Georgesa Dumézila: „*Srovnáváme texty z různých tradic indoevropských národů (lépe řečeno jazyků) a hledáme mezi nimi signifikantní, nenáhodné podobnosti strukturálního typu. To, co získáme, můžeme vykládat tak, že jedno ze dvou významově či věcně podobných podání různých tradic je původní a ostatní je přejaly, nebo vzniklo každé samostatně. Podobnost je dána tím, že reagovaly na stejný podnět, nebo konečně, že všechna vycházejí geneticky, na sobě nezávisle, z jednoho podání, které vzniklo již v době před rozchodem Indoevropánů. Protože první dvě možnosti většinou zklamávají – první nutí k předpokladu značně složitých a nepravděpodobných putování látek a motivů a druhé je většinou vyloučeno samo sebou, zbývá právě třetí možnost.*“²Touto metodou se dnes zaobírá hlavní proud mýtického zkoumání.

Tyto postupy jsou jistě zajímavé, pokud se zajímáme o vznik a původ mýtů a pověstí. O době v které pověsti vznikly a byly Kosmou sepsány nám však nic neřeknou. U pověstí není zas až tak důležité, jestli nám mohou nabídnout něco pravdivého, mnohem důležitější je doba, pro kterou vznikly a která je potřebovala. I v tomto ohledu nám může Kosmova kronika pomoci. Přesto ale i samotná možnost, že by šlo v pověstech o společné indoevropské dědictví, je nepochybně zajímavá.

² Třeštík, Dušan: *Mýty kmene Čechů*. Praha, Lidové noviny, 2003, s. 18

2 Přemyslovská pověst v paralelách s historickými postavami a v podobnostech s některými světovými pověstmi a mýty.

Kosmas se ve své kronice odkazuje na získávání informací ke „svým“ pověstem z „bájného podání starců“. S ohledem na pravděpodobnost pověstí pak můžeme postupovat následovně: Budeme spoléhat na tuto, poněkud fantaskního rázu, představu „bájného vyprávění starců“. Pak by však nebylo od věci věřit i v existenci bílých paní či skřítků hospodářičků a dalších postav vystupujících v příbězích, které se vyprávěly jako zaručeně pravdivé (je to trochu naivní představa, že lid si po staletí vyprávěl jakési pověsti). V tomto případě by se ovšem dalo tvrdit, že Libuše skutečně žila a Přemysl Oráč byl zakladatelem dynastie Přemyslovců.

„Můžeme ovšem také být správně pozitivisticky kritičtí. Zjišťujeme přece na každém kroku, že naše texty jsou plně citátů z bible a klasických autorů, že se v nich notoricky opakují motivy a celé látky ze světové ústní i psané literatury. Z toho plyne, že to vše jsou „výpůjčky“, které autoři zkoumaných textů prostě odněkud opsali. Naším úkolem je pak jenom zjistit odkud.“³

2.1 Matylda Toskánská jako Libuše

Kosmas se narodil roku 1045 a začal svou kroniku psát ke stáru. Bylo mu v této době nejspíš kolem 65 let. Za Kosmova života začala vládnout v Lombardsku a Burgundsku Matylda Toskánská. Tato mocná vládkyně se již za svého života stala předlohou četných anekdot pro svůj vztah s o 17 let mladším vévodou Velfem. Jejich manželský svazek byl velmi nerovný a po několika letech skončil rozvodem, o čemž se Kosmas již ve své kronice zmiňuje. Ale co s takovými příběhy v době napsání kroniky?

³ Třeštík, Dušan: *Mýty kmene Čechů*. Praha, Lidové noviny, 2003, s. 17

I Kosmas si po sepsání tohoto příběhu povzdechl: „*To stačí, že jsem stručně pověděl – a kéž bych to ani nebyl pověděl!*“⁴

Druhá stránka Matyldina života je pro výklad přemyslovské pověsti nepochybně zajímavější. Matylda po smrti svého otce začala hrát velkou úlohu v zápasu papeže a císaře o investituru. Matylda zde figuruje jako soudkyně na stolci, která rozhoduje o osudu Jindřicha IV., který k ní roku 1077 přijde bos a ponížen prosit o zrušení klatby, a Řehoře VII. Císař proti ní svede boj a ona se musí provdat za již zmiňovaného vévodu Velfla. Matylda je tedy jako Libuše soudkyně, která nastoupí vládu a tak i soudcovský stolec po smrti svého otce. Soudí dva muže a kvůli soudu je donucena se provdat.

Podobnost by tady s bájnou Libuší jistě byla, ale tvrdit, že kronikář fakta, která nejsou v Kristiánově legendě, čerpal z Matyldina života, by bylo značně úzkoprsé. Příběh o Matyldě Toskánské není v té době nikde doložen a Karbusický (*Nejstarší pověsti české*, Praha, 1966), který tuto tezi zpracoval, si zřejmě samostatně stvořil tento závěr z existujících i neexistujících prvků.

2.2 Přemysl Oráč nebo Sámou kupec?

Přirovnávat Přemysla Oráče ke kupci Sámovi je jedno z těch dalších velmi odvážných tvrzení. Nebylo by zas tak nemožné, aby se tyto dvě postavy protínaly, ale k této hypotéze neexistuje žádný opravdový důkaz. S touto domněnkou nás seznamuje ve své knize *Záhady a otazníky starých pověstí českých* (2002) Vladimír Liška a snaží se potvrdit nebo i zamítnout tyto teze, s kterými přišel Jaroslav Zástěra a vzbudil jimi nemalý rozruch.

Hlavní knihou, která se podrobněji zabývá kupcem Sámem, je kronika franského mnicha Fredegara *Historia Francorum* ze 7. století, v níž stojí, že Sámou byl původně franským kupcem, který obchodoval se Slovy, konkrétněji to byl kmen Venedů. Tento kmen se v té době dostal do sporů s kmenem Avarů, což byl asiatský kmen kočovníků. Avari pořádali ničivé nájezdy na Čechy a Moravu za účelem drancování a loupení.

Následně se Venedi rozhodnou bránit a zaútočí na Avary v čele s kupcem Sámem, tento nájezd je velmi úspěšný a Sámou je následně zvolen za krále. Sámou se za

⁴ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 116

35 let svého panování dostává do role panovníka, který nebyl nikdy poražen, dokonce ani Dagobertem, vládcem franského království.

Co by tedy bylo za faktory, které by mohly tyto dvě postavy nějak výrazněji ztotožňovat? Zdá se, že nic. Na první pohled jsou to dvě naprosto rozdílné osoby, které v žádném případě nespojuje ani malá podobnost osudu. Jenže po přečtení Kosmovy kroniky se nám naskytne jedna ze zajímavých věcí a to fakt, že kupec Sámo tam vůbec nevystupuje. Jaký by měl tedy kronikář důvod ho tam neuvést?

Vladimír Liška průměrným spočítáním doby vlády jednotlivých panovníků až do přibližně roku 874, kdy byl pravděpodobně pokřtěn Přemysl Bořivoj I., dochází k výsledku, že každý kníže (Přemysl Oráč, Nezamysl, Mnata, Vojen, Vnislav, Křesomysl, Neklan, Hostivít) vládl v průměru 25 let, celková vláda by tedy byla 200 let. V tom případě by se doba vlády Přemysla Oráče kryla s dobou vlády kupce Sáma.

Současní odborníci ale vyslovují nad takovými dost nepřesnými domněnkami značné pochybnosti. V těch dobách bylo takřka nemožné, aby se lidi dožívali tak vysokého věku (kupec Sámo byl spíše výjimkou).

Hypotézu, že by kupec Sámo a Přemysl Oráč mohla být jedna a tatáž osoba,razil již koncem 80. let minulého století moravský historik Jaroslav Zástěra, za což sklídl od kolegů posměch a kritiku. Nad jeho tezemi by bylo však možné se přinejmenším zamyslet.

Zástěra ve své knize *Znojemská rotunda a Velká Morava* (Brno 1990) nejen že přemýšlel o spojitosti těchto dvou historických osob, ale šel ještě dál a na základě ikonografické analýzy maleb Přemyslovců ve znojemské rotundě sv. Kateřiny vyslovil domněnku, že Kosmova bájná přemyslovská knížata mohou být ve skutečnosti potomci kupce Sáma. Z toho by tedy vyplývalo, že Kosmas je falzifikátorem, který si tyto Sámovi předky přenesl na základě své ideologické potřeby do své kroniky a vytvořil z nich předchůdce vládnoucí dynastie českých knížat. Přemyslovci by tedy byli původem moravská knížata a tak by byl zpochybněn celý Přemyslovský mýtus, protože ten klade Kosmas do české kotliny.

Touto velmi odvážnou domněnkou, která by měla zpochybnit celou „historii“ před Velkou Moravou, vyvolal velmi negativní reakce, s kterými nás seznamuje Vladimír Liška v již zmiňované knize: *„Bouře nevole u českých historiků, kterou tím vyvolal, byla zřejmá. Měla za cíl umlčet kverulanta, který svými nonkonformními názory zpochybňoval mýtus o zárodečných počátcích české státnosti.*

A to se také podařilo. Na počátku 90. let se sice uskutečnila rádobý odborná diskuse o Zástěrových hypotézách na stránkách časopisu Reflex (č. 10/1991 a č. 30/1991), ale ta ve skutečnosti k ničemu nevedla. Dr. Zástěra byl označen za spekulanta s fakty i fantastu a dokonce se objevily náznaky odvážného moravského historika vykreslit jako nacionalistu, nahrávajícího snahám po moravském separatismu. Adekvátní, odborná odpověď na jeho názory se objevila teprve koncem 90. let ve studiích Václava Tatička, jako například „Přemyslovské lustrování“, nebo „Historie záhadného nápisu“.

....

K žádné širší diskusi o názorech dr. Zástěry tehdy nedošlo. Jeho odborné studie se nedočkaly dokonce ani širší publicity a myslím, že se v té době nikdo vážněji nezabýval ani jeho argumenty, jimiž své názory a domněnky dokládal. Muž, který riskoval své odborné renomé neměl šanci na úspěch. Stál proti němu pevný šik konzervativních odpůrců, za jejich jmény se skvěla autorita i tituly. Otazníky a problémy, na které však Zástěra upozornil, zůstaly.“⁵

2.3 Kazi jako Médea

Jeden řecký mýtus vypráví o výpravě Argonautů, která přistane pod vedením Iásóna na březích Kolchidy, aby se zmocnila Zlatého rouna. Kolchidský král však nechce dát Iásónovi rouno jen tak zadarmo, tak si pro něj vymyslí tři, zdá se, nesplnitelné úkoly. Iásón musí vyorat s býky brázdu, zasít tam dračí zuby a s bojovníky, kteří mu tímto způsobem vyrostou, bojovat. V tom vstupuje konečně do děje Médea, dcera Kolchidského krále a jedna z nejmocnějších kouzelnic řeckých mýtů. S její pomocí Iásón vše splní a nakonec je nucen i se zamilovanou Médeou utéct, jelikož se král nechce vzdát rouna jen tak. V Peliově zemi, kam posléze dorazí, se Médea promění v stařenku a nabídne tamějšímu králi, že ho omladí. Král okamžitě souhlasí, ale místo mládí ho čeká smrt. Dvojice je následně vyhnána, útočiště najdou až u krále Kreonta. Médea porodí dva syny a žije spokojeně, než Iásón opět začne toužit po moci a král mu nabídne ruku své dcery Glauky. Médeu to rozzlobí a jako pomstu Iásónovi zabije Glauku i Kreonta a následně i své oba syny. Pak Médea zmizí kdesi na východě a už o ní není zmínky.

⁵ Liška, Vladimír: *Záhady a otazníky starých pověstí českých*. Olomouc, Fontána, 2001, s. 25

Postava Médey v tomto starém mýtu má mnoho společných rysů se sestrou Libuše Kazi. Sám Kosmas srovnává Kazinu moc s Médeinou. Kazina moc spočívala v tom, že dovedla stejně jako Médea z Kolchidy navracet lidem mládí a ovládnout pohyb nebeských těles. Nejde tu však v žádném případě o „výpůjčku“ z Řecka. Nadpřirozené schopnosti byly jakousi podmínkou u vládnoucích vrstev, tedy aspoň v bájných vyprávění, odpovídaly jejich božskému předurčení. A Médea na rozdíl od Kazi čarodějnictvím vyniká díky daru od bohyně Hekaty. U Kazi ani u jejích dvou sester nezaznamenal Kosmas jasný důvod. Takže by tu mohlo jít o podobnost těchto dvou žen čistě náhodnou. Kosmas jako vzdělaný muž si zřejmě jen všiml paralely mezi schopnostmi Médey a Kazi. Stejně tak následně přirovnává, asi ze stejného důvodu, Libuši k Sibylle (věštkyně) a Tetku ke Kirké Aiaiské (kouzelnice známá z řeckých mýtů).

S celou přemyslovskou pověstí je ale spojuje orba, což byl motiv velice oblíbený v celé světové mytologii. V české pověstí je to Přemyslovo oráčství, v řeckém mýtu zase úkol, který je dán Iásónovi.

2.4 Libuše jako Gefion

Na určité rysy spojující tyto dvě ženy nás upozorňuje Dušan Třeštík ve své knize *Mýty kmene Čechů* (2003).

Pověst, v které jako hlavní postava vystupuje Gefion, zaznamenal v první polovině 13. století islandský učenec Snorri Sturlosson, jednak ve své knize *Heimskringla*, jednak také v učebnici, která se jmenuje *Mladší Edda*. Snorri vypravuje, jak dívka Gefion je vyslána z Jutského poloostrova Odinem do Švédska, aby tu získala od krále Gylfiho novou zemi. Gefion se vydává za poběhlici a „pobaví“ Gylfiho natolik, že ji chce zemi darovat. Ale jen tolik, kolik je schopná zorat za den a noc. A aby tento úkol byl ještě těžší, vymaní si král, že půda může být zorána jen divokými býky. Gefion se však nezalekne, odejde do země obrů, kde zplodí s jedním z nich čtyři obrovské syny. Ty pak promění v býky a vrátí se zpět do Švédska. Zde je zapřáhne do pluhu a zorá s nimi velký kus půdy, který odtáhne na západ na moře. Tam ho usadí a udělá z něj ostrov Sjaelland, na němž se pak usadí i s Odinovým synem Skjöldem, zde pak založí dynastii dánských Skjöldungů.

Není zcela jisté, o co v této pověsti vlastně šlo. Jestli o vznik jezera Marlen ve Švédsku, které mělo vzniknout po odorání země, nebo o „kořist“ Dánska, kterou získala Gefion. Dle podání Snorriho Sturlossona, jak dokazuje Třeštík, vše nasvědčuje tomu, že druhá možnost je jediná správná. Pověst totiž zcela nepochybně oslavuje Gefion, která Istí získá kus nové země.

Dle Dušana Třeštíka v již zmiňované knize, je česká Libuše velmi podobná dánské Gefion, v některých případech by se dalo říct, že je s ní identická: „*Libuše byla věštkyně stejně jako „velemoudrá“ Gefion „znalá osudů všech mužů“, byla – jako Gefion – pannou a zároveň nevázanou ženou s přinejmenším jedním milencem – Přemyslem. Gefion si vzala stejně jako Libuše „svatým sňatkem“ za manžela předka vládnoucí dynastie, spojeného výrazně s plodností. Obě založily nové hlavní sídlo – Prahu a Lejre. Především je ale spojuje orba. U Libuše je to Přemyslovo oráčství, u Gefion „odorání“ kusu Švédska.....Neznamená to ovšem, že Libuše a Gefion jsou totožné nebo že by Libuše dokonce byla nějakou „výpůjčkou“ z Dánska, jak by takové shody rádi vykládali staří pozitivisté. Shody jsou prostě dány tím, že v obou případech jde o stejný typ indoevropské „trojfunkcionální“ bohyně, která se proto v mýtech ocitá v podobných situacích. Mýty také nejsou totožné a nelze z nich tedy usuzovat na nějaký původní starší mýtus, analogie se omezují jen na osobnosti obou bohyň.“⁶*

Jak nám tedy Dušan Třeštík ukazuje, nejde „odbýt“ jak Libuši, tak ani jinou postavu z českých bájí a pověstí, jako jakýsi import z jednoho mýtu do druhého nebo či dokonce parodii nějakého ustáleného starého evropského mýtu.

2.5 Podobnost Samuelova příběhu s přemyslovskou pověstí

Kosmas jako církevní představitel znal Bibli zcela nepochybně velmi podrobně. Proto by bylo teoreticky možné, jak dokazuje Dušan Třeštík (*Mýty kmene Čechů*, Praha, 2003), aby něco z této knihy, co mu ve své předloze chybělo, převzal. Je třeba si uvědomit, co hlavně chtěl přemyslovskou pověstí autor dokázat, k čemu mu sloužila.

V Kosmově době je aktuální problém zápas papeže a císaře o investituru. Kosmova přemyslovská pověst měla mít zřejmě jediný účel, a to vysvětlit vznik a

⁶ Třeštík, Dušan: *Mýty kmene Čechů*. Praha, Lidové noviny, 2003, s. 131

důvod nastolení knížecí moci. Zde mohl sáhnout k líčení vzniku královské moci u Židů, jak je podáno v první knize Šalamounově.

Příběh vypráví, jak židé měli nejdříve pouze soudce Samuela. Když Samuel zestárnul, učinil svými zástupci své dva syny – Joela a Abia. Ti však nesoudili spravedlivě, „*ale uchýlili se po lakomství a berouce dary, převraceli soud*“⁷. Lidem se to pochopitelně nelíbilo a přišli za Samuelem, aby jim obstaral krále. Samuel se tedy šel poradit s Hospodinem a ten mu přikázal, aby lid varoval před právy, které bude budoucí král mít. Lid ale na jeho řeč nedal a žádal si krále dál. Samuel jim tedy řekl, aby se vrátili domů a když k němu přišel Saul hledat ztracené oslice, pomazal ho na krále.

Jistá podobnost s českou přemyslovskou pověstí by tady tedy byla. Češi měli soudce Kroka (tady Samuel), ten měl tři dcery (tady dva syny). Když Krok zemře (zde zestárne), ustanoví si lid za novou soudkyni Libuši (ne tedy všechny tři sestry). Lid následně žádá krále pro urážku jednoho z nich u soudu a také proto, že každé zemi vládne muž. Libuše se radí se sestrami (ne tedy s Hospodinem). Výsledkem porady je řeč, kterou má Libuše k lidu a tady by byla podobnost zřejmě největší. Řeč, která je výsledkem jednání, nese podobné rysy, nebo spíše poselství, která nese řeč Samuelova k židovskému lidu: „*I mluvil Samuel všechny řeči Hospodinovy k lidu, kteříž krále žádali od něho. A řekl: Tentoť bude obyčej krále, kterýž kralovati bude nad vámi : bráti bude syny vaše, a dá je k vozům svým, a zdělá sobě z nich jezdce, a běhati budou před vozem jeho. Také ustanoví je sobě za hejtmany nad tisíci a za padesátníky, a aby mu orali roli jeho a žali obilé jeho, též aby jemu dělali nástroje válečné a přípravy k vozům jeho. Dcery také vaše bráti bude, aby dělali masti, a byly kuchařky a pekařky. Nadto pole vaše a vinice vaše, i olivoví vaše nejvýbornější pobře a rozdá služebníkům svým. Také z toho co vseje, a z vinic vašich desátky bráti bude, a dá komorníkům a služebníkům svým. Též služebníky vaše a služebnice vaše a mládence vaše nejzpůsobnější, i osly vaše vezme, aby jimi dělal dílo své. Z stád vašich desátky bráti bude, a vy budete jemu služebníky. I budete volati v ten den pro nátisk od krále vašeho, kteréhož byste sobě vyvolili, a nevyslyší vás Hospodin dne toho. Nechtěl však lid uposlechnouti řeči Samuelovi, a řekli: Nikoli, ale král bude nad námi, abychom i my také byli, jako všickni jiní národové, a souditi nás bude král náš, a vycházeje před námi, bojovati bude za*

⁷ *Bibli svatá podle původního vydání Kralického z let 1579 – 1593. Kutná Hora, Česká biblická práce, 1940, První kniha Samuelova, kapitola 8., s. 255*

nás. “⁸ Účel obou projevů, tedy jak projevu Libušina, tak projevu Samuela, je stejný. Má varovat lid před vážností svého rozhodnutí.

Ani tady však není možné přemyslovskou pověst vykládat jako pouhou parafrázi na Samuelův biblický příběh. Kdyby se Kosmas chtěl držet této předlohy, jak dokazuje Třeštík, soudce Krok by měl syny a nebo by z Kazi a Tety udělal také soudkyně. Předtím by však ještě nenechal soudce Kroka zemřít. Následně by také měla Libuše soudit nespravedlivě, chamtivě, o čemž ale není ve verzi Kosmovi pověsti ani zmínky. Důvod zvolení knížete není v žádném případě v Libušině lakomství! Z toho vyplývá, že jediné, co se Kosmovi hodilo z příběhu o zvolení židovského krále, byla Samuelova řeč k lidu.

2.6 Motiv oráčství

Také orba byla vděčným motivem pro hodně mýtů a pověstí. Již jsem popsala příběh o Médece, kde Iásón, budoucí muž Médey, dostane za úkol vyorat brázdu, zasít tam dračí zuby a bojovat s bojovníky, kteří mu mají tímto způsobem vyrůst.

Orba se také objevuje v příběhu o Gefion, kde si tato žena má zorat kus půdy a tím získá kořist pro Dánsko.

O oborání také vypráví soubor ukrajinských a běloruských pověstí lokalizovaných do okolí Kyjeva. Pověst vypráví o *zmijovi*, jakési dávnověké obludě, která se objevila, není známo odkud, aby začala požírat lidi. Lidé se následně mezi sebou dohodli, že budou *zmijovi* dávat jednu oběť z každé chalupy denně. Jednoho dne také přijde na řadu Kuzma a Damjan, což jsou tzv. „boží kováři, ti se opevní v chalupě a čekají na *zmije*. Ten po chvíli přileze a dožaduje se své oběti, ale kováři mu tvrdí, že dveře nejdou otevřít a poradí *zmijovi*, aby dveře prolízal. Tak má vzniknout dírka, tou dírkou má *zmij* prostrčit jazyk a oni mu tu oběť na něj položí. Jakmile se ale tak stane, Kuzma a Damjan mu přichytí jazyk rozžhavenými kleštěmi, zapřáhnou ho do obrovského pluhu a jdou s ním orat. Ve většině verzí oborávají Kyjev až k Dněpru nebo k Černému moři, také se ale vyskytuje verze, kde oborávají Kyjev nebo dokonce celý svět. *Zmij* se ke konci unaví a prosí o odpočinek, vrhne se k vodě a napije se tak, až

⁸ *Bibli svatá podle původního vydání Kralického z let 1579 – 1593*. Kutná Hora, Česká biblická práce, 1940, První kniha Samuelova, kapitola 8., s. 255

praskne. Kuzma a Damjan jeho tělo spálí, ale ještě předtím z něj vylezou hadi, ještěrky, žáby, komáři, mouchy a jiná nečistota, škodící lidem po celé zemi.

Motiv orby, jak je vidět, byl oblíbený v nejedné pověsti. V české pověsti měl však zcela nepochybně jiný význam. V pověsti o Gefion i o „božích kovářích“ Kuzmovi a Damjanovi šlo o oborávání světa nebo aspoň kousku světa, přičemž důležitým prvkem je ne samotná orba, ale pomoc lstí. V mýtu o Médece zase hraje hlavní úlohu nějaká absurdita. Iásón má udělat z něčeho neplodného, neživého, živoucí věc.

Rozdíl úlohy orby u těchto mýtů a pověstí a u Kosmovy přemyslovské pověsti je tedy zcela zřejmý. Přemyslovo oračství by tu mohlo vystupovat jako nějaká naprosto nadbytečná věc. Nemá tu žádný očividný význam. Pokud bychom však pracovali s tou verzí, že Kosmas čerpal z Kristiánova textu, a pak tedy, že Kristiánův text je původnější, mohli bychom začít přemýšlet o nějaké logičnosti orby jako takové. Kristián ve „své“ pověsti o Libuši a o Přemyslu Oračovi zaznamenal jeden důležitý fakt, který by nám mohl pomoci při výkladu smyslu oračství.

U Kristiána totiž nevystupuje kněžna Libuše, ale nějaká bezejmenná věštkyně. Lid sužuje mor a přijde si za ní pro radu. Věštkyně poradí lidu, aby založil Prahu a zvolil si knížete, kterého najdou, jak oře brázdu. Takže na jeden problém dostanou dvě řešení, která musí splnit. Ale jaký význam má tedy to, že budoucí kníže je orač a najdou ho jak zrovna oře brázdu?

Tímto problémem se zabýval Dušan Třeštík (*Mýty kmene Čechů*, Praha, 2003). Podle něho by rada od bezejmenné věštkyně představovala jakýsi rituál. Na vesnicích, ale i v některých městech, v té době a mnohdy i v současném čase, lidé vykonávali určité rituály, které měly zabránit vstupu „smrti“ do vesnice (města) a zároveň měly také zajistit plodnost polí. Byl to obřad, který se dělal v období, kdy končila „zlá“ zima a začínalo léto. Znamenalo to uvolnění mocné energie. Tomuto obřadu se říkalo *magická orba*. Ve velmi stručném podání vypadal asi takto: „*Hrozila – li vesnici epidemie, sebraly se v noci potají ženy bez účasti mužů a nahé, oborávaly vesnici uzavřenou brázdou tak, aby pluh obracel zemi ven od vesnice. Počet účastnic byl někdy omezen číslem tvořícím násobky tří a vybírány byly zejména panny nebo vdovy či neplodné ženy. Do brázdy sely ženy písek a nakonec do ní zaživa zahrabávaly psa, kočku nebo černého kohouta. Snažily se dělat co největší hluk a zpívaly písně – zařikávání, někdy velmi archaického charakteru.*“⁹

⁹ Třeštík, Dušan: *Mýty kmene Čechů*. Praha, Lidové noviny, 2003, s. 113

Třeštík dochází k tomu názoru, že v tomto případě, by byla rada věštkyňe oprávněná a mohla by pomoci lidu od moru. Je tedy možné, že Přemysl Oráč, když ho lid na radu věštkyňe našel, prováděl právě magickou orbu. Ale proč tedy věštkyňe v textu od Kristiána (u Kosmy je ten důvod jasný) chtěla zároveň, aby ho lid ustanovil knížetem? Tady si Třeštík pohrává s myšlenkou, že zřejmě nestačilo, aby orbu prováděl obyčejný člověk. Znamenalo by to, že u Čechů existoval rituál „královské orby“. A smysl textu by tkvěl v tom, že nikdo jiný nemůže zajistit lidu blahobyt, než kníže.

Toto by bylo tedy jedno z možných vysvětlení, ale i jak sám Dušan Třeštík přiznává, poněkud násilné.

2.7 Ezopovy bajky v přemyslovské pověsti

S Libušinou řečí k lidu souvisí další důležitý text – jsou to Ezopovy bajky. Použitelnost těchto textů, který se vyskytují v Kosmově přemyslovské pověsti hned dvakrát, svědčí opět o autorově vysoké vzdělanosti a také o tom, jaké měly mít pověsti účel.

První Ezopova bajka, která je tam použita, je parafráze příběhu *O holubech a jestřábovi* a Kosmas ji dosadí do reakce Libuše na urážku, kterou ji uštědří jeden z mužů u soudu: „...*Ale nyní je velmi zapotřebí, abyste měli správce ukrutnějšího, než je žena. Tak také holubi pohrdli kdysi bělavým luňákem, jehož si zvolili za krále, jako vy mnou pohrdáte, a knížetem sobě učinili jestřába, mnohem ukrutnějšího, jenž vymýšleje si viny, jal se zabíjeti vinné i nevinné a od té doby až dodnes požívá holuby jestřáb...*“¹⁰

Druhá Kosmova parafráze Ezopovy bajky je příběh o žábách a hadovi. Tato bajka se vyskytuje v „slavné“ Libušině „hlavní“ řeči k lidu. Použitím a ideovým zaměřením se zabývá ve své knize *Kosmova staré pověsti ve světle dobových pramenů* (1997) také Josef Sadílek:

„*V zájmu pochopení vzniku tzv. Libušina soudu, tj. jakých předloh bylo k jeho napsání použito, byť i za cenu zdánlivého odbočení z dějové struktury, uvedme si ve stručnosti ideové zaměření této bajky.*

Svého času, když žily žáby spokojeně a bez starostí, předstoupily prý před boha Jova (Jupiter) a žádaly, aby jim dal krále, který by uměl trestat nespravedlnost. Bůh

¹⁰ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 16

Jupiter je prý odbyl s úsměvem. Ale žáby křičely, vřeštěly, vymáhaly si své slyšení, a tak jim Jupiter vhodil na usmířenou do rybníka pařez. Žáby prý po prvním úleku pozdravovaly krále s tlukoucím srdcem, avšak když zjistily, že se jedná o bezduché dřevo, dupaly po něm s odporem a táhly na Jova, aby vymáhaly krále tím drzeji. A tak jim Jupiter seslal vodního hada. Ten však žáby nemilosrdně mordoval. Žáby prosily proto zoufale Jova o pomoc, že jinak zahynou. Jupiter prý reagoval však na jejich prosbu odmítavě. Když prý jim dal dobráka, pohrdaly jím a nevěděly jak by ho utopily. A když pak znovu dotíraly, tak jim dal hada. Dobrého si nevážily, proto se musí spokojit s tím, kterého mají.

Nemůže být pochyby o tom, že zmíněná ezopská bajka má s částí Libušina soudu společné námětové prvky. Neboť také soudkyně Libuše, které si neumí jeden ze soudců vážit, hrubě ji uráží, je dobrák. Pohrdá jí, tupí ji. A tak, když si ji nedovedli vážit, dostanou knížete, který je bude soudit „metlou železnou“.

Kosmas obsah této ezopské bajky „polidštil“, přičemž vyloučil zásah nadpřirozených sil (Jova). Takto upraveného tématu použil pak k zobrazení Libušina „neúspěšného“ soudního přeličení, když je kontaminoval s domácí tradicí (soud o meze polí v Kosmově době zcela běžný) a s příslušnými motivy z Bible (První Samuelova 8-10). K tomu třeba dodat, že latinský prozaický Aesopus, který je plný didaktického moralizování, sloužil ve 12.století, tedy za života Kosmova, jako orientační pomůcka pro kněze, kteří ho využívaly v kázáních. Tyto bajky se staly v určitém smyslu „alegorickými předchůdkyněmi exempl ze světa lidí“ (Antika a česká kultura, str.62). A to naše vývody může jenom podpořit.¹¹

Bajka je krátký alegorický útvar, napsaný prózou nebo poezií. Hlavní poselství, která měla však bajka nést, bylo vychovávat a poučovat. Libuši tedy Kosmas tyto dvě bajky vkradl do úst, aby tímto způsobem nejspíš ostrašila lid a ten si pak pořádně rozmyslel velkou závažnost svého činu. Libuše jako věstkyně tedy tuší obrat k horšímu, ale je zajímavé, že lidu je to jedno a stejně požaduje knížete, i když Libuši jistě věřil.

Častost podobných motivů u různých typů pověstí a mýtů by nás neměla odkazovat k myšlence o Kosmově plagiátorství, ale k pravděpodobnosti jakéhosi společného kulturního dědictví. Tyto texty, které jsem tu uvedla, nelze brát jako Kosmovy „výpůjčky“, které jen uměl šikovně převzat a upravit ke své ideové potřebě. Ale mohou se chápat jako paralely k domácí tradici.

¹¹ Sadílek, Josef : *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*. Praha, Petrklíč, 1997, s. 66

3 Výklad přemyslovské pověsti s poukázáním na významové nedostatky v stavbě textu.

Vzhledem k tomu, že pověsti takřka do 19. století existovaly jako důvěryhodný, nezpochybnitelný zdroj informací, neměli lidé s jejich pochopením žádný problém. Byl to odkaz dávné minulosti. Svědectví o příchodu praotce Čecha, soudce Kroka, svědectví o soudcovství jeho dcery Libuše a panování dynastie Přemyslovců. Bylo to chápáno jako pravda o počátku české země, o počátcích osidlování.

Jako historický pramen je nutné brát pověsti i v současné době. Ale již ne jako zdroj o životě kněžny Libuše a nastolení české vlády. Musí být brány jako svědectví o době Kosmově, jde o jejich ideový základ.

Přesto bych se pokusila o interpretaci přemyslovské pověsti, kterou bych chtěla uvést jako důkaz toho, o co v této pověsti šlo. Hlavní důvod tohoto výkladu nebude zpochybnění pravdivosti. Na základě osvětlení významových nedostatků v textu bych viděla Kosmovo chápání důležitosti různých motivů.

3.1 Česká země před nastolením vlády podle Kosmy

Kosmas začíná své líčení pověstí od samého prvopočátku světa. Zmiňuje se o potopě, o změnění jazyků. Pak konečně přichází na scénu praotec Čech, který nachází se svou družinou zemi „zaslíbenou“, kterou se rozhodnou jeho druhové „slouti“ Čechy.

Při dalším popisu nás Kosmas zavádí do tzv. „zlatého věku“. Je to líčení o přirozeném, přírodním způsobu žití. Zlatý věk byla báje o krásném životním stylu, kterou Kosmas znal už z klasické literatury, což zmiňuje Vladimír Karbusický (Nejstarší pověsti české. Praha, 1966). Toto líčení „zlatého věku“ bylo velmi oblíbené a nebylo bráno jako plagiátorství, i když to zřejmě Kosmas přejal z antické literatury. Kosmas ve své kronice popisuje „zlatý věk“ takto: *„Byl přešťastný, spokojený se skromnými výdaji a nenadýmající se hrdou pýchou. Darů Cereřiných a Bakchových*

neznali, protože jich ani nebylo. K pozdním obědům požívali žaludů nebo zvěřiny. Nezkalené prameny poskytovaly zdravého nápoje. Jako sluneční záře nebo voda, tak i luhy a háje, ano i manželství jim byla obecná. Neboť po způsobu dobytka každou noc vyhledávali nové styky a s východem jitřenky přetrhávali svazek tří Grácií a železná pouta lásky. Kde koho zastihla noc, tam si lehl do trávy a v stínu košatého stromu spal sladkým spánkem. Neznali užitku vlny nebo lnu ani oděvu, v zimě užívali za šat koží z divoké zvěře nebo ovčích. Také nikdo neznal slovo „mé“, nýbrž po mnišském způsobu vše co měli, za „naše“ ústy, srdcem i skutkem prohlašovali. U chlévů nebylo závor ani nezavírali dveře před nuzným chodcem, poněvadž nebylo ani zlodějů, ani loupežníků, ani nuzných. Žádný zločin nebyl u nich těžší než krádež a loupež. Žádných zbraní neznali, měli toliko šípy, a ty jen na střelení zvěře.¹² Z toho by se dala usuzovat podoba tehdejší společnosti. Je zcela zřejmé, že tu vystupuje jako kmen, který nemá nic kromě původu (o němž se ale Kosmas také nezmiňuje) společného, jen vlastní soužití. Kmen, který navzájem není svázán ani lidskými zákony, ani manželstvím (tady promiskuita). Dalo by se říct, že prvotní lidské soužití bylo (z dnešního pohledu) barbarské.

Najednou se Kosmas dostává k prvnímu důvodu nastolení vlády, z čehož vyplyne nejprve „jen“ svázání lidí prvotní mocí – soudcovstvím: „*Prospěšné se obrátilo v opak, obecné se změnilo ve vlastní, bezpečné chudobě, kdysi příjemné, se vyhýbali jako zablácenému kolu a prchali před ní, poněvadž ve všech plála touha po jmění, prudší než ohně v Etně. Když tyto a jim podobné neřesti bujely den ode dne hůř a hůře, křivdu, kterou dříve nikdo páchatí neuměl, jeden od druhého trpělivě zakoušel a neměl ani soudce, ani knížete, kterému by si požaloval. Potom, kdo byl uznáván v svém kmeni nebo pokolení za osobu pro své mravy vzácnější nebo pro své bohatství za váženější, k tomu se scházeli z dobré vůle, bez biřice, bez pečeti, a rokovali o svých rozepřích a křivdách, které kdo utrpěl bez újmy svobody.*“¹³

Zde nadchází přechod k novému věku, který Kosmas zdůvodňuje velkou touhou po majetku. Společnost se stává svázána lidskými právy (soudce Krok) a individualizovaná (není schopná již žít v kolektivu s jedním společným majetkem).

Hlavním správcem zákona se stává soudce Krok (nejde ještě o knížecí ani královskou vládu). Tato postava je v přemyslovské pověsti velmi zajímavá už pro svou nelogičnost v textu. Nelze se ubránit myšlence, že Krok je v tomto vyprávění trošku

¹² Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 13

¹³ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 14

nadbytečný. Působí tu nejspíš jen kvůli vysvětlení zrodu tří sester a etymologického původu hradu u vsi Zbečna.

Už v pověsti, která vypráví o příchodu praotce Čecha, je tedy patrné, co Kosmas rozvádí i dále. K stvoření nového světa musela existovat uspořádaná lidská společnost, které musela být svázána kompromisy a pravidly.

3.2 Libuše a Libušin soud

Soudce Krok měl tři dcery. Byla to Kazi, „jež Medeji z Kolchidy nic nezadala v znalosti bylin a věštech ani Asklepiovi v lékařském umění, poněvadž často způsobila, že Sudičky ustaly od nedokončeného díla, a přiměla kouzlem i osud, by její vůlí se řídil.“¹⁴

Druhá dcera se jmenovala Teta: „Ctihodná byla i Tetka, co do věku byla však druhá, žena to jemného citu, a bez muže svobodně žila. Ta vystavěla a svým jménem nazvala hrad Tetín, polohou velmi pevný, na vrcholu strmé skály u řeky Mže. A navedla hloupý a nerozumný lid, aby se klaněl Oreádám, Dryádám a Amadryádám a ctil je, zavedla též celou pověrečnou nauku a učila modloslužebným řádům, a tak dosud mnozí vesničané jsou jako pohané: jeden ctí prameny aneb ohně, jiný se klaní hájům, stromům nebo kamenům, jiný oběti vzdává vrchům nebo pahorkům, jiný se modlí k hluchým a němým bůžkům, jež si sám udělal, a prosí je, aby ochraňovali jeho dům i jeho samého.“¹⁵ V tomto citátu nás Kosmas zavádí do svého přítomného času, když připomíná, že mnozí vesničané se stále vlivem Tety chovají jako pohané.

A konečně se dostává na řadu nejmladší dcera Krokova, která se nazývá Libuše: „Byla mezi ženami přímo jedinečnou ženou, v úvaze prozřetelná, v řeči rázná, tělem cudná, v mravech ušlechtilá, nikomu nezadala v rozhodování pří lidu, ke každému byla vlídná, ba spíše líbezná, ženského pohlaví ozdoba a sláva, dávajíc rozkazy prozřetelně, jako by byla mužem. Ale poněvadž nikdo není úplně blažen, žena tak znamenitá i chvályhodná – ach nešťastného osudu lidského! – byla prorokyně. A poněvadž lidu pravdivě předpovídala mnoho budoucích věcí, celý ten kmen sešel se po usmrcení jejího otce k obecné radě a ustanovil ji sobě za soudce.“¹⁶

¹⁴ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 14

¹⁵ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 15

¹⁶ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 15

Toto Kosmovo líčení je zajímavé v tom, že se u něj jako v prvním dochovaném textu o přemyslovské pověsti setkáváme s motivem tří sester. Tři sourozenci byli totiž brány jako pohádkový nebo legendový motiv (už i legenda Fuit in provincia Bohemorum věnovaná svaté Ludmile, praví o Bořivojovi, že měl tři syny a tři dcery) . Navíc každá ze sester má jiný dar, modlářství (Teta), magie (Kazi) a věštění (Libuše). Tyto tři schopnosti, kterými jsou sestry obdařeny, by navíc přesně odpovídaly oficiální teologii té doby, která rozeznávala trojí hřích pohanské nevíry. Další motiv v Kosmově popisování sester, který zřejmě autor převzal odjinud, je vyvolení nejmladší sestry, což byl také častý pohádkový motiv.

V tom se setkáváme v textu se scénou soudu, která je pro smysl pověsti stěžejní. Tady si začíná Kosmas protirečit. Z Libuše se najednou stává rozmařilá žena hovící si na poduškách. Tímto výjevem by se dalo už odhadnout, co bude následovat – jelikož se jedná o prudkou změnu povahy, je nasnadě, že jen u této změny nezůstane. Také by se to dalo vykládat, s poohlédnutím na závěr pověsti (zvolení knížete), jako Kosmův záměr ukázat, že tato volba (zvolení knížete) byla správná.

Další vnitřní nelogičnost nastává, když Libuše odsoudí jednoho z obyvatelů (podle Kosmy právem) a ten se proti rozhodnutí vzbouří. Následuje řeč odsouzeného: *„Toť křivda mužům nesnesitelná! Žena děravá se obírá mužskými soudy v lstivé mysli! Víme zajisté, že žena, ať stojí, či na stolci sedí, málo má rozumu, oč ho má ještě méně, když na poduškách leží? Tehdy opravdu se hodí spíše k tomu, aby se poznala s mužem, nežli aby bojovníkům vynášela nálezy. Vždy je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum. Lépe by bylo mužům umřítí než to trpětí. Nás jediné opustila příroda k hanbě všem národům a kmenům, že nemáme správce ani mužskou vládu a že na nás doléhají ženská práva.“¹⁷*

Jeden ze všech lidí žijících „pod soudcovstvím“ Libuše chce mužského vládce, z čehož věstkyně zcela nesmyslně odvodí, že si ho žádají všichni obyvatelé. A s tímto pojmem se pracuje i dále, muž se nemůže spokojit se svou porážkou a svou řečí přesvědčí Libuši a lid o nutnosti mužského správce, i když všechno až do té doby fungovalo výborně, nebo se aspoň o žádném problému Kosmas nezmiňuje. Ale přece ani autor nemohl věřit tomu, že tento „malicherný“ spor a uražená ješitnost jednoho z účastníků mohl mít za následek nastolení královské moci.

¹⁷ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 16

Po tomto rozhodnutí přichází noční porada sester, z čehož vyjde hlavní věc, o kterou Kosmovi nejspíš celým dosavadním výkladem šlo – Libušina věštba, která napoví lidu, kde má knížete najít. Tímto se dostáváme k další podivné věci v textu. Libuše říká lidu, ať jde domů a koho si další den vyvolí za knížete, toho si ona vezme. Vládce si má tedy lid vyvolit sám, přesto po poradě se sestrami předstupuje Libuše před zástup a oznamuje, kde budoucího knížete najít. Tato nepřesnost ve vnitřní logice stavby textu by se však dala vysvětlit už samotnou Kosmovou narážkou: „*Mezitím povolala své sestry, jimiž zmítaly podobné vášně, jejich čarodějnickým uměním rovněž jako svým vlastním šálila lid, bylať Libuše sama, jak jsme se výše zmínili, prorokyní jako Cumská Sibylla, druhá sestra byla kouzelnicí jako Medeia z Kolchidy a třetí čarodějkou jako Kirké Aiaiská.*“¹⁸ Pomocí výkladu tohoto textu by mohlo být možné, aby Libuše „ošálila“ lid za tím účelem, aby si mohla zvolit manžela sama.

O poslední nepřesnosti kolem scény Libušiny věštby by se dalo přemýšlet v Libušině řeči k lidu. Věštce tu lid straší a nabádá, aby si knížete nevolili, neboť se jim bude pod nadvládou špatně vést, ale lid na její rady přesto nedá. Přitom nás ale Kosmas upozorňuje v samém začátku líčení přemyslovské pověsti, že lidu Libuše předpovídala jako prorokyně „*mnoho pravdivých budoucích věcí*“. Když jim tedy do této doby věštila vždy pravdivě budoucnost, jaký důvod by měli, aby jí teď nevěřili? Nebo se snad chtěl lid jen co nejvíc podobat okolním národům i za cenu „zotročení“?

Celý děj dostane smysl, jak upozorňuje Dušan Třeštík ve své knize *Mýty kmene Čechů* (2003), když vezmeme za hlavní smysl Kosmova vyprávění této pověsti ozřejmit vládu přemyslovské dynastie, ozřejmit její původ. K tomu autor potřeboval Libušinu věštbu, která měla říci lidu, kde budoucího knížete hledat. A tento účel text i splnil. Z tohoto pohledu není důležité, že k věštbě neexistovala žádná motivace.

3.3 Založení Prahy

Libuše poradila lidu, aby si zvolil knížete, a této rady se týkala i věštba, která jim má říci, kde mají budoucího knížete hledat. To by se dalo považovat za první návod na uspořádání lidské společnosti. Druhým návodem je založení Prahy : „*V době těchto*

¹⁸ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 16

prvních počátků práv jednoho dne řečená paní, jsouc věštným duchem nadšena, před svým mužem Přemyslem a v přítomnosti starších lidu takto věštila :

„Spatřuji hrad, který pověstí nebes se dotkne, ve hvozdě leží místo – je vzdáleno ode vsi této na třicet honů a mez mu určují vltavské vlny.

Toto místo na severní straně pevně chrání hlubokým údolím potok Brusnice, na jižním však boku široká hora velmi skalnatá, která se od skal nazývá Petřín, převyšuje okolí.

Hora toho místa se zkrucuje na způsob delfína, mořského vepře, směrem k řečené řece.

Až tam přijdete naleznete člověka, an uprostřed lesa teše práh domu. A protože se u nízkého prahu i velcí pánové sklánějí, podle této příhody hrad, jež vystavíte, nazvete Prahou.“¹⁹ Tento text lze považovat jen na první pohled za jasný. Po bližším zamyšlení však trpí vnitřní nelogičností. Libuše vyřešila všechny rozpory s lidem, ten má teď nového knížete, mužského knížete. Přemysl vymyslí nové zákony a ty mají odstranit veškeré nepokoje. Najednou ale se kněžně zjeví nová věštba. První Kosmou zaznamenaná věštba se týkala nastolení nové vlády, lze tedy očekávat, že ani tato rada nebude postrádat na důležitosti. Kristián ji dokonce ve své verzi pověsti považoval za tak plnohodnotnou, že ji zasadil do rady bezejmenné věstkyně k lidu. Zabránit moru pak mělo zvolení knížete i založení Prahy.

U Kosmy je ale toto Libušino věštění jakoby vytrženo z kontextu. Libuše líčí slávu nového hradu, objasní dokonce i jeho etymologii, ale chybí tu důvod jeho postavení. Vše by dostalo na logičnosti, kdyby si lid nový hrad vyžádal. Kdyby neměl kde přebývat, nebo by se chtěl ubránit nepřátelům. O tom ale v Kosmově verzi není ani zmínka. Libuše jim dokonce ani nepřikáže Prahu založit, ale lid se z nějakého důvodu sebere a jde stavět.

Celý děj by dostal smysl, jak poukazuje Dušan Třeštík (*Mýty kmene Čechů*, Praha, 2003), kdyby se tato druhá věštecká rada přesunula na místo k první radě. V tom případě by ale lid nesměl žádat knížete, ale pouze nějakou nespecifikovanou věštbu. Nové společenství by se pak zrodilo z ustanovení knížete a založení hradu Prahy. Jenže Kosmovi se zřejmě tato druhá rada nehodila, nechtěl líčit založení Prahy, ale důvod vzniku lidského poddanství. Proto by bylo možné, že opravdu obě věštby stály v Kosmově předloze na stejném místě jako dvě rady na uspořádání nového řádu, ale autor druhou jako přebytečnou prostě jen připojil až na samotný konec děje.

¹⁹ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 23

Přesto ale Kosmas nepovažoval druhé proroctví zřejmě za úplně bezúčelné. Pomocí Libušiny věštby předvídal „slavnou“ dobu křesťanskou, která by se pak nejevila jako náhoda ale jako osud. Posloužilo mu k tomu vyličení slávy dvou předních českých světců a to sv. Václava a sv. Vojtěcha. V Libušině věštění se zjevují jako dvě zlaté olivy: „...*V tomto hradě někdy v budoucnosti vzejdou dvě zlaté olivy, jež svými vrcholy proniknou až do sedmého nebe a po všem světě budou zářiti svými divy a zázraky. Budou je obětmi a dary ctíti a jim se klaněti všechna pokolení země české a ostatní národové. Jedna z nich bude slouiti Větší sláva, druhá Voje útěcha.*“²⁰ O symbolice těchto dvou zlatých oliv se vyjadřuje Josef Sadílek: „Říká – li Libuše, že tyto „dvě zlaté olivy“, tj. sv. Václav a sv. Vojtěch, „svými vrcholy proniknou až do sedmého nebe“, jde tu o aplikaci antického kosmogonického názoru, neboť např. již ve XIII. homérském hymnu se hovoří o „věnci sedmera hvězdných drah“, které tvořily Slunce, Merkur, Venuše, Měsíc, Mars, Jupiter a Saturn, jemuž přináležela právě sedmá astrální dráha. Za jeho vlády byl prý na zemi zlatý věk, jak nás o tom ubezpečuje Vergilius v Aeneidě (kn. VIII., v. 324-327):

„Tehdy byl zlatý věk, jak praví se, pod oním králem, poněvadž klidným mírem svůj národ Saturnus řídil. Zvolna ho vystřídal věk svou cenou horší i barvou, nastaly divé války a po jmění vášnivá touha.“

Pokud se pak v Libušině proroctví jedná o metaforu „dvě zlaté olivy“, Kosmovi k tomuto účelu posloužily příslušné motivy z Bible (Zacharjáš 4, Zjevení Janovo).

Na dotaz Hospodinova posla, co vidí, Zacharjáš odpovídá: Hle, vidím svícen, celý ze zlata...A nad ním dvě olivy, jedna z pravé strany a druhá z levé strany...- Co znamenají ty dva trsy oliv, které jsou nad dvěma zlatými žlábkami, jimiž vytéká zlato? “Posel mu odpovídá: „To jsou ti dva synové nového oleje, kteří stojí před Pánem celé země.“ (Mojžíš a Eliáš, představitelé Zákona a Proroků, kteří budou provázet Mesiáše.)

K Janovi pak anděl řekl : „A povolám své dva svědky...To jsou ty dvě olivy a ty dva svícny, které stojí před Pánem země. ...Až ukončí své svědectví, vynoří se z propasti dravá šelma, svede s nimi bitvu, přemůže je a usmrtí. ...Tu uslyšeli ti dva proroci mocný hlas z nebe: „Vstupte sem!“ A vstoupili do nebe v oblaku...“ (Stejného osudu došel kníže Václav, zavražděný ve Staré Boleslavi podle některých historiků roku 929, podle jiných 935. Roku 997 podstoupil mučednickou smrt biskup Vojtěch u pohanů v Prusku.)

²⁰ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 24

*Proč však Kosmas u sousloví „dvě olivy“ použil adjektivum zlaté? Čeští světci jako pomocníci Kristovi, budou zářit ze sedmého nebe „divy a zázraky“, nastolí podle něho v české zemi nový věk, věk zlatý, tj. mír vně i uvnitř země. Je to v plném souladu s představou „božího města“ u sv. Augustina ve spojení s příchodem „zlatého věku“, tedy míru. Ve spise *O boží obci* sv. Augustina rozvíjí totiž své pojetí dějin, Jejich smysl nachází v zápase dobra a zla, v boji obce boží (tj. křesťanské církve) s obcí d'áblou (tj. světským státem, který skončí vítězstvím království božího. Stát je podle sv. Augustina jen nutným zlem, jenž musí existovat, pokud jsou lidé zlí. Kdyby všichni lidé byli spravedliví, nebylo by ho třeba.“²¹*

Kosmovi tu tedy zřejmě šlo o vyjádření důležitosti těchto dvou postav v české historii. Tím že použil parafrázi z Bible, dostalo se sv. Vojtěchovi a sv. Václavovi velké vznešenosti. Kosmas viděl skutky těchto postav jako stejně plnohodnotné ke vzniku dynastie Přemyslovců nebo k založení Prahy. V Libušině věštbě je umisťuje na stejnou významovou rovinu. V tomto bodě by dostávala věštba smysl. Kosmovi nešlo zřejmě o slávu Prahy, šlo především o slávu sv. Vojtěcha a sv. Václava, o budoucí důležitost křesťanství.

3.4 Panovník povoláný od pluhu

Potom, co Libuše vyřkne svou věštbu, poslové, určení k vyhledání knížete váhají, protože nevědí, kde přesně knížete hledat. Proto jim poskytne Libuše svého koně, neboť on je prý bezpečně odvede k cíli, protože „*tu cestu nejednou šlapal*“.

V tomto bodě se naskytuje další pochybnost, která v textu není vysvětlena. Kosmas jen popírá domněnky, které by nás mohly jako první napadnout. Když Libuše říká, že její kůň cestu k Přemyslovi již nejednou absolvoval, je tedy nasnadě, že věštyně by se v tomto případě s ním znala a nejspíš si ho i jako manželka sama vyvolila. Tímto logickým vyústěním by ale padla úvaha o Přemyslovi jako knížeti vyvoleným božskou mocí, také věštba by pozbyla platnosti. V krajním případě by se mohlo pochybovat i o Libušině panenství, což by odporovalo jak tehdejšímu středověkému myšlení (nevěsta, která by nebyla panna, by nesla na sobě velký hřích), tak předchozím časově starším legendám (Kristiánova legenda, legenda Diffundiente sole). Proto

²¹ Sadílek, Josef: *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*. Praha, Petrklíč, 1997, s. 93

Kosmas tato možná tvrzení hned popírá a dodává: „*Lichá šíří se pověst a zároveň mínění křivé, že paní sama vždy za nočního ticha tu bájnou cestu na koni konávala a před kuropěním se vracívala, tomu ať žid Apella věří*“²²

Podle Sadílka (*Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, Praha, 1997) v židu Apellovi měl Kosmas namysli Horatiovi satiry (I, 5, 100): „*credat Iudaes Apella*“, tj. pověřčivý propuštěnec. V tom Kosmas nakonec celou domněnku zironizoval. Ale vysvětlení, jak kůň mohl znát cestu, se nám stejně nedostává.

Přemysl Oráč je spodobněn v textu jako panovník vyvolený svou božskou předurčeností. To není dokázáno jen Libušinou věštbou, ale vyskytují se tu i další motivy. Například Přemysl Oráč není vůbec překvapen návštěvou poslů, zřejmě tedy své vyvolení za knížete očekával (dalo by však vzhledem k předchozí úvaze uvažovat i o tom, že Přemysl byl s Libuší domluven). Další z motivů je Přemyslovo zatnutí otky do země, což vykoná hned po příjezdu poslů: „*...líška, kterou do země vetkl, vyrazila tři velké ratolesti, a to, což jest ještě podivnější, i s listím a ořechy. A muži vidouce, co se tu děje, stáli zaraženi. On je vlídně jako hostitel pozval k snídani, vyňal z lýkové mošny plesnivý chléb a kus syra, mošnu položil na trávnik místo stolu, na to režný ubrus a tak dále. Zatímco svačili a vodu ze džbánu pili, dvě ratolesti nebo odnože uschly a odpadly, ale třetí velmi rostla do výše i šíře. To naplnilo hosty ještě větším podivem a bázni. A on dí: „Co se divíte? Vězte, že se z našeho rodu mnoho pánů zrodí, ale jeden pokaždé bude panovati...*“²³

Přemysl je tady poprvé v podání Kosmově zobrazen jako postava, vyznačující se nějakými nadpřirozenými vlastnostmi. V tom, že z otky vyrostou tři velké ratolesti, by se dalo uvažovat o jisté symbolice. Středověk totiž viděl a chápal svět zásadně v symbolech, při čemž zvláště byla oblíbena číselná symbolika. Číslo tři bylo nejposvátnější číslo, číslo nejsvětější Trojice. To, že dvě lístky uvadly, zůstala jenom jedna, by mohlo v tomto případě věštit nějaké špatné znamení. V textu to znamenalo, že zemi bude vládnout jen jeden vládce.

Ani Přemyslovi však Kosmas neodepřel jistou ideologicky zaměřenou řeč. Po tom, co poslové již vezou budoucího knížete za Libuší, přikáže jim kníže, aby schovali jeho lýkové střevice, což je pro posly věc značně podivná: „*Tu se stalo, že se jeden, zvláště smělý a od řeči, zeptal: „Pane, pověz nám, proč sis u nás dal schovat tyto lýkové střevice, jež nejsou k ničemu, než aby je člověk zahodil, nemůžeme se tomu dosti*

²² Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 19

²³ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 20

vynadiviti. On jim odpověděl: „, Na to jsem je dal a dám schovati na věky, aby naši potomci věděli, odkud vzešli, a aby byli vždy živi v bázni a nejistotě a by lidé sobě od Boha svěřených nespravedlivě neutiskovali z pýchy, poněvadž všichni jsme si od přírody rovni. Nyní však ať se smím i já vás zeptati, zda je chvalitebnější z chudoby se povznést k hodnosti, či z hodnosti upadnouti v chudobu? Odpovíte mi ovšem, že je lépe povznést se k slávě než upadnouti v nouzi. Ale jsou mnozí ze vznešeného rodu vzešlí, potom však v potupnou nouzi a v neštěstí upadlí, kteří hlásajíce jinýma, jak jejich předkové byli slavní a mocní, nevědí, že tím sami sebe ještě více tupí a hanobí, poněvadž sami pozbyli svou nedbalostí toho, čeho oni nabyli svou přičinlivostí. Neboť Štěstěna stále jako v kostky hraje svým kolem tak, že brzy povznese na vrchol, brzy ony uvrhne do propasti. Tím se stává, že se světská hodnost, jež bývá někdy k slávě, ztratí k hanbě. Ale chudoba, překonaná ctností, neskrývá se pod vlčí kůži, nýbrž svého vítěze, jež zprvu s sebou strhla do hlubin, povznáší k hvězdám.“²⁴

Je zcela jisté co zde měl Kosmas na mysli. Bylo to zdůraznění rovnosti všech lidí a zpochybnění jakékoliv jistoty společenského postavení. Jestli se totiž středověk v Kosmově době o něco opíral, byla to právě jistota společenského postavení, proto své postavení středověký člověk prožíval jako zcela přirozené a organické. Tato řeč mohla také nepřímou motivovat panovníky k lepší vládě, ukazovala totiž, že panovník je „jen“ z rodu sedláků a může se k tomuto stavu kdykoliv zase navrátit. Jak ukazuje Josef Sadílek (*Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, Praha, 1997) Přemyslův výrok: „všichni jsme si od přírody rovni“, byl převzatý citát od jedné z největších církevních autorit, od papeže Řehoře Velikého (540-604), který byl ve středověku často citován.

Přemyslův původ, a tím i původ celého rodu Přemyslovců, nebyl mezi budoucími panovníky zdaleka uznáván. Je třeba si uvědomit, že lidé ve středověku pověstem bez nejmenších pochybností věřili a to, že budoucí dynastie Přemyslovců byla „jen“ složena z potomků sedláka, nemohlo být respektováno. Pocit hanby byl prý dokonce tak silný, že podle Dalimila se král Václav I. tak styděl za svůj původ, že dal obyvatele ze Stadic rozehnat. Další příklad je událost kolem zavraždění Václava III. Když po jeho smrti totiž začal zápas o český trůn, jednalo se o tom, zda dosadit českého či cizího vládce. Jeden ze zastánců cizího krále Dobeš z Bechyně řekl, že ti, co chtějí domácího vládce, mohou si pro něj dojít do vesnice Stadice a tam si najít někoho

²⁴ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 20

z Přemyslovců. Tato řeč prý tak rozlítla pana Oldřicha z Lichtenburka, že Dobeše na místě probodl. Zcela naopak od svých předchůdců se však zachoval Karel IV., Přemyslovec po přeslici, který celou přemyslovskou pověst vyzdvihнул a ves Stadice obdařil výsadami s povinností odvádět každoročně úrodu oříšků z Přemyslovy lísky. Tak velká tedy byla váha pověstí, nejen na chudší vrstvi, ale i na samotnou vládnoucí třídu.

Jak je vidět, porozumět středověkému umění není vždy jednoduché. Propast, která nás od tohoto časového období dělí, je mnohem hlubší, než by se mohlo zdát. A výklad jednotlivých literárních textů z tohoto období je mnohdy obtížné i pro zkušené historiky. To je poznatelné i z různosti interpretací. Postupem času při pokusech objasnit pravý význam přemyslovské pověsti se však historikové dopouštějí stále fantazijnějších domněnek a přitom může být výklad smyslu naprosto jednoduché vyústění. Co na tom, že přemyslovská pověst je plná citátů z bible a dalších parafrází převzatých z jiných cizojazyčných textů, středověký člověk se nechtěl odlišovat od ostatních, chtěl splynout co nejvíce s davem, proto měl tak malý zájem o originalitu. Kosmas opakoval tyto známé věci, protože chtěl zdůraznit jejich podtext. Tyto výtažky se mu do textu hodily a svůj účel zřejmě i splnily.

4 Hájková kronika česká

Hájková kronika česká sehrála důležitou roli v českém písemnictví na přelomu mezi středověkem a novověkem. Spatřila světlo světa zrovna v době, kdy byl zájem o minulost velký. V minulosti se spatřovala cesta k objasnění smyslu života, ale vidělo se v ní i poučení pro život přítomný. Historie se promítala do většiny produkce ze 16. století.

V roce 1541 začne vycházet *Kronika česká* Václava Hájka z Libočan, která se těší ve svém období velké oblibě. Jeho podání historie je zábavné, čtivé a přitom se zdá, že je i pravdivé. Hájek na tomto díle pracoval šest let, měl k tomu všechny potřebné materiály (jednotlivý šlechtici mu umožňovali čerpat z rodových listin) a jak se sám ve své předmluvě několikrát dušuje, jeho podání je konečně po všech předcházejících spiscích o minulosti „pravé“.

Hájková kronika byla jedním z neoblíbenějších děl až do 18. století. V tomto století má být vydán latinský překlad s komentářem Gelasia a S. Catharina, vlatním jménem Felixe Dobnera: „*Dobner podrobil kritickému zkoumání Hájkem uváděná data a fakta, porovnával je s údaji z jiných, autentických materiálů a se zjištěním historiků, pracujících už jinými metodami historiografické práce. Vydavatelův komentář velice často přesáhl rozsah Hájkovu textu, s pokračující dobou starých českých dějin, pro niž měl Dobner k dispozici už bohatší materiál, se ukazovaly stále hlubší rozpory mezi Hájkovou výpovědí o národní minulosti a mluvou pramenů. Dobnerovi pak nezbylo než rozdělit svůj komentář na comissa (rozbor nesprávných údajů a omylů) a omissa (poukazy na důležitá fakta Hájkem neuváděná). Šestý svazek věnovaný létům 1094 – 1198, opouští latinský překlad Hájkovu textu už úplně a obsahuje jen vydavatelův komentář.*“²⁵

Tímto Dobnerovým posudkem Hájkova díla se strhla prudká polemika mezi ním a zastánci tradičního názoru. Význam Dobnerovy práce shrnul František Faustin Procházka v lapidární poznámce: *Mentiendi finem fecit* – učinil konec lhaní. Díky tomuto kritickému pojednání se Hájková kronika stala jednou provždy jen nespolehlivým výkladem české minulosti.

²⁵ Hájek z Libočan, Václav: *Předmluva k Hájkově kronice české*. Praha, Odeon, 1981, s. 20

Přes to všechno je ale třeba si všimnout hlavně žánrového pojetí tohoto díla. Hájek se jen snažil zpřístupňovat pověsti i české dějiny svým současníkům. Popularizoval je, zpřístupnil je vlastní fantazií. Neměnilo se Hájkovo dílo, měnili se lidé. Vzdělání a tím se také na kroniku rozdílně pohlíželo. Dobner Hájka nebral jako vypravěče, ale jako historika, který se jen záměrně pokoušel falzifikovat české dějiny. Z tohoto hlediska byl Dobnerův přístup příliš jednostranný. Hlavní smysl Hájkova díla by se dal vyjádřit slovy K. H. Máchy, pro nějž byla Hájkova kronika „*nejpěknější román český, nebo chcete-li nejladnější sbírka povídek*“.

4.1 Výklad Hájkovy české kroniky s poukázáním na významové odlišnosti od Kosmovy kroniky

Jelikož má kronika dlouhou historickou tradici, nejde jí jednoznačně vymezit jednou teorií a tvrdit, že ta jediná je pravdivá. Hlavním úkolem kronik bylo jistě popsat historické události chronologicky za sebou zařazené, založené na jedné časové řadě. Události zde popsané měly nabývat rysů opravdovosti. Václav Hájek z Libočan šel dokonce ve snaze věrohodnosti tak daleko, že pomocí letopočtů označil i pověsti, což si Kosmas nedovolil:

„Léta šestistého sedmdesátého třetího

Lech kníže kouřimský, nemaje úmyslu v Kouřimště zůstat pro tu příčinu, neb se obával, aby ty krajiny, totiž zřípská a kouřimská, brzo se lidem tím z Charvat pošlým nenaplnily, i poslal posly věrné do krajin na východ slunce, aby spatřili ty krajiny a jich položení i v nich obyvatele.“²⁶

U Hájka se tedy stávají pověsti fakty. Dal si za cíl uvést rok po roce každou událost, která se stala po příchodu praotce Čecha. Potom se ale v této kronice stává, že většina událostí, které se neprotínají s Kosmovým výkladem, působí poněkud nudným tónem. Týká se to především zpráv o nálezích nerostného bohatství :

„Léta sedmistého dvacátého šestého

Libuše z naučení bohuov lesních kázala v dalejském lese hlínu bráti a v hlubočerském potoku ji práti a zlato z ní vybierati, kterýmžto zlatem manžela svého Přemysla velmi zbohatila...“²⁷

²⁶ Hájek z Libočan, Václav: *Kronika česká*. Praha, Odeon, 1981, s. 54

²⁷ Hájek z Libočan, Václav: *Kronika česká*. Praha, Odeon, 1981, s. 86

Mimoto popisuje etymologický vznik každého hradu a místa:

„Toho času z ponuknutí duchuov věštích také s jistým vědomím a s povolením i radou svých sester, Libuše pojavši svých deset panen a mnoho lidu robotného k východu slunce se s nimi obrátila a na místo jedno široké tu, kdež Cidlina v Labe vchází, přibravši se, z koně svého sšedši do hustých lesuov vešla a tu zastavivši se, prstem ukázala místo, na kterémž hned té hodiny hrad a město založiti rozkázala, a ohradu hradovú vysokými a širokými valy osypati poručivši, dne dvanáctého odjela a šťastně se na hrad Psáry navrátila. Hotouš pak muž opatrný, maje od kněžny své práci a správu při stavení toho hradu poručení, vši pilností násy a sruby dělati pilen byl. Měsíce osmého když se dílo vykonalo, Libuši to oznámil, kteráž v hrad nový uvázavši se, dobrú a pilnú čeledí jej osadila a od svého jména dala jemu jméno Libec, a město aby Libice sloulo, rozkázala a tu mnohý, že má tu pohřbena býti oznámila.“²⁸

Podle Libuše je dále pojmenován hrad Libín (ten vznikne místo Psár), hrad Liběhrad a dvory Libec a Libeň. Také její dvě sestry „dostanou“ hrad, který se jmenuje podle jejich jména - Teta má hrad Tetín a Káša Kášin hrad.

Sestry Kazi, Tetu a Libuši popisuje Hájek takřka v nezměněném odstínu od Kosmova podání. Libuši si však lid nezvolí pro její ctnosti, je vybrána losem. Zřejmě tím chtěl Hájek nastínit, že její nadpřirozené schopnosti dle něj nebyly povznesené nad schopnostmi sester. Nebyl tedy důvod, proč by měl lid vybrat zrovna Libuši za svého soudce. Věštění nijak nesouviselo s funkcí soudnictví. To byl problém u Kosmy, v jeho kronice není přesně vysvětleno, pro jaké vlastnosti by měla být Libuše soudcem. Kosmas sice uvádí, že byla spravedlivá a moudrá, pak ale nakonec jako hlavní důvod Libušina zvolení uvede to, že byla prorokyně: *„A poněvadž lidu pravdivě předpovídala mnoho budoucích věcí, celý ten kmen se sešel po usmrcení jejího otce k obecné radě a ustanovil ji sobě za soudce.“²⁹*

Této nelogičnosti se Hájek tímto způsobem umně vyhnul. Hájek dále dokonce Kášu (Kazi) a Tetu vdá. Káša si vezme silného Bivoje, který „svini za uši lapil“, Teta se vdá za Slavoše. Čímž se kruh kolem Libušiných sester uzavírá. Obě dvě mají muže, hrad a správcování nad určitým počtem lidí. Dále mají sestry nepatrnou účast na volbě nového knížete a při nálezech nerostného bohatství.

Hájek se velmi bránil, už ve své předmluvě, tvrzení, že městský stav, jak ukazují všechna předchozí ztvárnění českých pověstí, byl ustanoven jako prvotní a další stavy

²⁸ Hájek z Libočan, Václav: *Kronika česká*. Praha, Odeon, 1981, s. 65

²⁹ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 15

(panský, rytířský...) by vznikly až dlouho potom. Proto, snad i vlivem svých mecenášů, vznik hodností u poddaných datuje už do správcování Libuše. K tomu je opět, stejně jako u názvů měst a hradů, podáno etymologické vysvětlení názvů jednotlivých hodností: „*Toho času Libuše, uznavši toho lidu hmotného řádu neznajícího velikú nezbednost , při spravování jeho velmi tesklivá byla a povolavši znamenitějších svú práci při tom i těžkost jim oznamovala, žádající v tom rady i pomoci. Kteřížto vyslyšavše, do druhého dne protahu na odpověď žádali. Uradivše se k Libuši kněžně jsú pověděli: „Ctná kněžno, tebe sme všickni po tvém otci za soudci zvolili, nikoho jiného míti nechcme, pomocníky toliko k spravování země některé chcme tobě přidati.“ A tu hned vyvolili jsú z sebe dvanáct mužuv najmocnějších a najsilnějších, jednoho z nich ovšem najznamenitějšího , jenž slul hrabě Vršovský, nad nimi ustanovili, tak aby on i oni radou Libušinou se spravovali a jejímu soudu poddáni byli. A ti všickni od spravování země zemané slouli a někteří od toho, že jsú zemí vládli, vládyky je jmenovali.“³⁰*

Tímto svým podáním Hájek i mimo jiné ukazuje, že vyhrocená situace daná nedostatkem disciplíny vzniká u „jeho“ přemyslovské pověsti mnohem dříve než popíše scénu se soudem. Kosmas si žádné problémy ve svém výkladu před soudem nepřipouští.

V souvislosti se vznikem hodností mezi lidmi je zajímavé, že autor již ve své předmluvě tvrdí, že již praotec Čech , který tu ještě vystupuje jako kníže, přivedl do vlasti pány a hrabata. To, že se o této věci nikdo nezmiňuje, vysvětluje tím, že tito lidé „*nebyli žádostiví panování a chvály světské*“.

4.1.1 Libušiny věštby

Další významová „nadbytečnost“ se projevuje výrazně v jednom z rysů dějů kolem Libuše. Libuše věstkyně je v Hájkově podání mnohem aktivnější než Libuše věstkyně u Kosmy. U Hájka totiž nejen že předpoví založení Prahy a místo, kde se má nalézat budoucí kníže, ale i dlouhodobé nepřátelství mezi Přemyslovci a Vršovci, kdy Libuše označí Vrše jako „*muže hanebného, kteříž v této zemi zplodí mnoho zlého*“.

³⁰ Hájek z Libočan, Václav: *Kronika česká*. Praha, Odeon, 1981, s. 74

Čtvrtá Libušina věštba se týká drahých kovů. Libuše označuje hory (Jílovaj, Kutná hora, Krupka), kde má lid hledat nerostné bohatství (zlato, stříbro, olovo a cín).

Za jednu z Libušiných věštek by se dala označit i její odpověď nápadníkovi:

„Mezi týmiž zemany byl jest jeden dosti znamenitý a na dobytek velmi bohatý, jménem Domaslav, ten sobě hrad postaviti rozkázal a nazval jej Domaslavín. Ten jest poslal své služebníky k Libuši, aby jí pověděli, chtěla – li by jeho za muže míti, že jí chce sto krav a tři sta voluov poslati. Kterážto jemu skrze jeho posly odpověď dala, že se ona jemu nechce prodati, neb ona má sedláka vorného sobě za muže vzíti a ten že bude lépe než Domaslav uměti lidi súditi.“³¹

Přesto, že tato řeč jako věštba vypadá, Hájek ji tak nepodal. Jak by ale bylo v tom případě možné, aby Libuše věděla, koho bude mít za muže, kdyby se to nedozvěděla pomocí věštby. Autor si zřejmě chtěl nechat toto proroctví až do „slavné“ Libušiny řeči k lidu. Pak ale na tomto místě v textu pozbývá poněkud logičnosti.

4.1.2 Založení Prahy

I další motiv – založení Prahy - se plně neshoduje s hlavní Hájkovou předlohou (Kosmova kronika). Autor se v souvislosti o založení Prahy zmiňuje hned třikrát a přitom na různých místech v textu.

Poprvé nám Hájek oznamuje jen jakousi předtuchu, kvůli které dá Libuše vystavět pod Petřínem „*duom dřevěný nadmíru vysoký*“. Autor tu zmiňuje, že Libuše má k tomuto počínu své důvody, které dokonce zaznamenává „pisák“ Žák. Ale tyto důvody nejsou vysvětleny. U Kosmy se na místě, kde má stát hrad Praha, také vyskytuje dům, ale není jasné, kdo ho dal postavit, což je s pomocí Hájka vysvětleno.

Následně lid přijde za Libuší a žádá místo, které by jej ochránilo před nepřáteli: „*Téhož dne sešlo se všecko množství lidu českého před Libuší žádající, aby jim ukázala svými věštbami místo příhodné, pravice, že by chtěli město veliké a pevné stavěti, proto, jestliže by se kdy přihodilo nepřátelům do země jich vkročiti, takže by chtěli škodu činiti a je z té země vyhladiti, aby se tu mohli shrnutí společně a brániti. Někteří pak mocnější tomu na odpor byli chtěje, aby se několik měst stavělo, jestliže by jedno dobyto bylo, druhé aby se bránilo. Libuše jim odpověděla: „Moji věrní milí, žádám vás, mějte malé shovění. Až já k stavění čas příhodný uznám a místo slušné vyhledám, aby mohlo to*

³¹ Hájek z Libočan, Václav: *Kronika česká*. Praha, Odeon, 1981, s. 75

město, kteréž byste založili, trvati až na věky, vám chci ukázati i také, kterého času by se mělo počíti stavěti, oznámiti.“³²

Tímto se podařilo Hájkovi vysvětlit další nelogičnost na kterou jsem již poukázala – jaký účel mělo založení Prahy. Z toho vysvětlení, které se nám dostává v textu je již všechno jasné. Lid se chtěl bránit, Libuše mu slíbila budoucí věštbu, která jim má pomoci k nalezení nejlepšího místa k tomuto účelu.

Třetí zmínka o Praze přichází již shodně s Kosmovým podáním. Libuše věští město „*jehožto pověst nebe dosahá*“, pošle tam své služebníky, kteří se mají zeptat těch „*co budou něco dělati*“, co dělají. Když se vrátí a Libuši poví, co zjistili (tešou práh), věštkyně může dát jméno městu podle prahu – Praha.

I když se Hájek hodně odchýlil od své předlohy, vlivem něho do sebe vše začalo konečně zapadat. Lidé dostanou toto místo na své vlastní přání (u Kosmy nevíme jaká je příčina Libušiny věštby), účel místa je také jasný – slouží k obraně (Kosmas se o důvodu vystavení nezmiňuje) a pojmenování se mu dostane podle prahu domu, který tešou nějací lidé (u Kosmy není jasné, jak se dům objevil).

4.1.3 Přemysl Oráč

Zajímavého podání se dostává i postavě Přemysla Oráče. I když základ pověsti v porovnání s Kosmovým výkladem je u Hájka stejný, přeci si jen Hájek neodpustil dodatky, které dělají pověst zase o trochu srozumitelnější.

Libuše stejně jako u Kosmy má rozsoudit dva muže (u Hájka mají i jména – Rohoň a Milovec). Tomu, který má být potrestán se výsledek nelíbí a žádá si mužského panovníka, kterého Libuše nakonec lidu přislíbí a na sněmu oznámí jeho jméno a místo, kde ho má lid hledat. Stejně jako u Kosmy je na místo má odvést Libušin bílý kůň. Při popisu nalezení Přemysla se však Hájek již trochu od své předlohy odklonil. Autor zřejmě chtěl tímto způsobem ještě víc zdůraznit Přemyslovu „nadpřirozenost“, jeho domnělý božský původ, i když již v Kosmovi je to naznačeno.

Velmi výrazně tu Hájek posouvá do popředí zájmu Přemyslovy býky, kteří se potom, co je Přemysl odváže, vnesou do skály, z které následně začne téci „*hnojná*“ voda (u Kosmy je naznačena nadpřirozenost býků jen jejich zbarvením). Tento motiv je velmi spojen s půdou a hojností:

³² Hájek z Libočan, Václav: *Kronika česká*. Praha, Odeon, 1981, s. 74

„Jdětež tam, odkud jste vyšli,“ řekl. Kteřížto pozdvihli se, jako by zléti, a pod oblaky se vznášeti počali a odtud' sníživše se, skála jedna pode vsí velmi veliká ta ukázala se, jako by se odevřela a oni se tam vnesli, kteráž se po nich zavřela, z kteréžto skály voda jako hnojná aneb jako by z chléva tekla, takovou vůni má až do dnešního dne.“³³

Dále v textu u Kosmy Přemysl říká, že kdyby Libuše nespáchala tak s jeho zvolením na knížecí post, měla by země *„tolik pánů, kolik by příroda vydala knížecích synů“*. Ale v Kosmově výkladu není vysvětleno, jakou spojitost má počet vládnoucích knížat s Libušiným spěchem. Této nepřesnosti si zřejmě Hájek také všimnul, proto Libušinu úspěchanost a její následek posouvá do souvislosti s jinou významovou rovinou, čímž se dostává textu na logičnosti.

„Vězte, že z mého rodu mnozí počnú panovati, ale jediný pán toliko zůstane v království vašem panující. A paní vaše v této věci by nebyla tak pospíšila, tak jako byste vy nyní od Libuše vyjeli, po všechny dny věkuov hojnost chleba v této zemi byla by. Jediné bych já tuto (kteríž vidíte) ulehli by mohl dovorati, voráčovi neb dědinníku nebyla by potřeba chleba kupovati. Ale pro tohoto díla nevykonání bude často bývati v zemi hlad. A kolik ratolestí, tolik knížat země tato měla by.“³⁴

To, že vlivem Libušina spěchu s knížecí volbou, nemůže Přemysl dokončit svou orbu a díky tomu nebude velká úroda, by se mohlo konečně vykládat tak, že Přemysl prováděl rituální orbu (orba, která měl zajistit dostatek hojnosti pro další rok). Kosmas provádění rituální orby sice už také naznačil, ale u Hájka je tento motiv mnohem výraznější. Přemysl by se pak v Hájkově podání mohl jevit jako skutečná mýtická postava, jako jakýsi „nositel hojnosti“.

4.1.4 Libušina smrt

Celou přemyslovskou pověst uzavírá Hájek líčením scény Libušiny smrti a jejího pohřbu. Libuše svou smrt věští, a proto dá zavolat všechny důležité lidi, aby se s nimi mohla rozloučit. Je zajímavé, že Kosmas se o její smrti vůbec nezmiňuje, zatímco Hájek z této skutečnosti vytvoří další z důležitých obrazů přemyslovské pověsti.

³³ Hájek z Libočan, Václav: *Kronika česká*. Praha, Odeon, 1981, s. 81

³⁴ Hájek z Libočan, Václav: *Kronika česká*. Praha, Odeon, 1981, s. 82

Libuše se ve své řeči zmiňuje, že „*ji její osudové táhnou, aby opustíc lidi smrtedlné s bohy nesmrtedlnými se radovala*“. To, aby se posmrtná duše připojila k nesmrtelným bohům, byl motiv spjatý spíše s hrdiny starořeckých mýtů (např. již zmiňovaná Médea z Kolchidy se po své smrti měla ocitnout ve společenství bohů).

Ani do scény Libušiny smrti Hájek neopomněl zmínit další Libušino věštění, ale ani tady nenapsal obsah jejího proroctví. Jen se dozvídáme, že cosi „*dobrého i zlého budoucího*“ knížeti Přemyslovi předpověděla.

Když Libuše vykoná vše, co měla (rozloučí se se svým synem Nezamyslem, zaplatí svým služkám a předpoví vše Přemyslovi), položí se a umře. Tím Hájek zakončuje přemyslovskou pověst a váže na ní další příběh o dívčí válce, kterou podmiňuje Libušinou smrtí.

Pokud bychom chtěli brát Hájkovu kroniku jako podklad pro české dějiny, můžeme ji odsoudit stejně jako Dobner a pak ji chápat jako lživou historii. Ano, Hájek jako vypravěč byl nepochybně lepší než Hájek kronikář. Dokázal ve svém díle skloubit fakta, mýty, záznamy z dokumentů se svými vlastními představami, se svou fantazií. Díky tomu dostaly pověsti nový nádech poutavého čtení. Na rozdíl od Kosmy totiž Hájek nezaznamenával jen útržky českých „dějin“, vše co vzal od Kosmy a z dalších pramenů, svým darem výmluvností uzavřel do pevné dějové linie. Jeho pověsti pak nepostrádají na logičnosti jako u Kosmova ztvárnění. V tomto smyslu docenil Hájkovo dílo i Zdeněk Nejedlý:

„Nikdo...nebyl u nás tolik čten jako on. A lid, nejširší vrstvy ho četly s takovým zanícením, že to byla pak nejčtenější česká kniha hned vedle bible...Hájek...dal si zjevně za úkol napsat o českých dějinách knihu především zajímavou...a proto klidně vymýšlel nebo domýšlel, co mu v suchých zprávách k takovému líčení scházelo. A jeho čtenáři, zdá se tak také jeho kroniku přijímali a chápali, aspoň ti lidové, kterým ani nenapadlo zkoumat spolehlivost každého toho jeho data, toho či onoho jména, toho či onoho fakta, nýbrž kochali se zajímavými příběhy zde vypravovanými. Účinek pak Hájkovy kroniky po té stránce byl přímo jedinečný. Podařilo se jí to, co žádnému jinému historickému spisovatelovi u nás: opravdu zpopularizovat českou historii a vnést její znalost přímo lidu.“³⁵

³⁵ Hájek z Libočan, Václav: *Předmluva k Hájkově kronice české*. Praha, Odeon, 1981, s. 15

Hájkovi lze ale vytknout, že bojuje až moc za pravost své kroniky. Ve své předmluvě se až příliš hájí a to, že jsou jeho „věci pravé“ zmiňuje až příliš často. Při tom všem hájí svou nestrannost a navíc poukazuje na spisky evangelistů, které jsou podle něj nepřesné, protože nevysvětlují přesně všechny podrobnosti. To vše může působit v souvislosti s kritickým pojednáním Dobnera jako výsměch.

5. Dívčí válka

Základem líčení pověstí jak u Kosmova tak i u Hájkova podání je svědectví o zřízení prvobytné rodové společnosti. Začíná příchodem praotce Čecha, následuje prvotní rodový kolektivismus v pověsti o zlatém věku, popis vládnutí jedné ženy v pověsti o Libuši, přechod k vládě jednoho muže v pověsti o Přemyslovi a znovu navrácení vlády žen a následné konečné vítězství vlády mužů v pověsti o dívčí válce.

Obraz vlády žen (matriarchátu) tu působí, jak je vidět, velmi silně. Podle Zdeňka Nejedlého (Karbusický, Vladimír: *Nejstarší pověsti české*. Praha, Mladá fronta, 1966) jsou v pověstech svědectvím matriarchátu tři hlavní motivy: „*Je to předně triumfemínát tří sester Kazi, Tetky a Libuše, jež označuje jako „hlubokou stopu, již toto zřízení zanechalo v paměti našeho lidu“*. Za druhé je to výjimečná soudní moc Libušina, přičemž zánik její moci sňatkem je svědectvím přechodu od matriarchátu k vládě mužů. A konečně je to dívčí válka jako poslední, rozhodný zápas žen o moc.“³⁶

Největší záhadou však zůstává, proč byla tato pověst zařazena do kroniky. Jaký účel měla v kronice plnit? Jestliže pověst o Libuši a Přemyslovi měla vysvětlovat nastolení tvrdé vlády a postup matriarchátu k patriarchátu, pak by pověst o dívčí válce působila jako krok zpět k znovunabytí vlády žen a následné navrácení vlády mužů. Šlo by tedy o opakující se motiv z předcházejících pověstí, a proto i trochu nadbytečný.

Podle Vladimíra Karbusického (Karbusický, Vladimír: *Nejstarší pověsti české*. Praha, Mladá fronta, 1966) by jedno z možných vysvětlení bylo, že by se v pověsti o dívčí válce mohla zachytit vzpomínka na dřívější společenský řád. Atributem matriarchátu by pak byl amazonský motiv bojovného chování žen. Motiv dívčího kmene není nijak výjimečný. Objevuje již u Homérova eposu Ilias pojednávajícím o trojské válce. Amazonky měly přispěchat Trójanům na pomoc v jejich válce s Řeky a později podniknout odvetnou výpravu do Athén. Tento kmen měl vládnout mužům, které trpěl jen pro zachování vlastní populace.

Odmítnout však pověst o dívčí válce jen jako převzatou látku z jiné literatury není tak jednoduché: „*Rozložíme – li si Kosmův tvar pověsti, poznáme, že antický literární vzor se týká hlavně prvé ze tří částí jeho líčení. Je to charakteristika mužského chování a oděvu dívek, srovnávající je s Amazonkami a mravy u Plavců a Pečeněhů. To*

³⁶ Karbusický, Vladimír: *Nejstarší pověsti české*. Praha, Mladá fronta, 1966, s. 66

jsou paralely nepochybně Kosmovy, přičemž nošení mužského oděvu je zcela běžnou představou o ženách – bojovnicích. Jinak je tomu však u dalších dvou částí pověsti o dívčí válce. Zde se dá už těžko mluvit o ohlasu antických amazonských pověstí.

Druhá část pověsti vypráví o stavbě hradu dívek a vysvětluje tím jméno hradu Děvína. Je to tedy typická etymologická pověst, kterých známe u místních názvů velké množství. Zpravidla jsou tyto etymologie nereálné, fantastické, asi jako vysvětlení, že Domažlice vznikly z toho, že tam měli „doma lžíce“. Vysvětlení jména Děvín jako hradu dívek k nim nepochybně patří, neboť je to etymologie běžná už ve středověku, vytvořená bez vědeckého základu. „Děvínů“ je totiž ve slovanské nomenklatuře více a jako město dívek byl vysvětlován i Děvín na Labi (Magdeburg – dívčí hrad) a Děvín moravský, jmenovaný ve Fuldských análech v podobě Dowina, s přípisem v jednom z rukopisů „id est puella“ – „to jest dívka“. ...

A konečně třetí část líčí „hru“ jinochů a dívek, jež končí spálením dívčího hradu. Kosmovo vyprávění nepředstavuje žádný skutečně krvavý boj, jak to pochopil a pikantně rozvedl kronikář Dalimil. U Kosmy veškerý boj jsou jen lstivé úskoky, společné hodování a uchvacování dívek, kdežto u Dalimila už dívky Ctirada se vši středověkou krutostí vrážejí na kolo a muži naopak vraždí i své sestry. Kosmas však výslovně volí termín *ludus*, latinsky hra. A tu je nejpravděpodobnější vysvětlení, že je to jen zpoetizovaný obraz slovanských plesů v přírodě, zvláště letnicových, kdy se při rituální promiskuitě vzájemně oddávali nejen jinoši s dívkami, ale i s mladými ženami. Známe takové příběhy nejen z folklóru, ale i z nejstarších dokladů slovesnosti, z baladických písní vyčítajících muži, že nechce mezi mladé do přírody pustit svou mladou ženu. Ve formě „her“ se dívčí válka nejpěkněji udržela až do minulého století ve Švýcarsku, kde na první květnovou neděli byl postaven dřevěný „hrad lásky“. Jeho posádku tvořily mladé dívky a hájily ho proti ozbrojeným jinochům. Hra končila dobytím hradu, načež každý hoch uchvátil svoji dívku a vedl ji k hostině a tanci. Také poslední stavební kámen celé pasáže o „dívčí válce“ je tedy plně vysvětlitelný ze zvyku vykonávaného v době Kosmově a není nutno se uchýlovat k věkovité paměti českého lidu na matriarchát.³⁷

Zbývá vysvětlit, co bylo hlavním impulsem pro zařazení pověsti o dívčí válce do kroniky? Podle Vladimíra Karbusického by pro Kosmu mohla být hlavním podnětem jedna z typických zákonitostí středověké epické poezie: „Jedním z častých principů epiky je dějová symetrie: pěvec epického zpěvu postupně otevírá řadu motivů a pak je

³⁷ Karbusický, Vladimír: *Nejstarší pověsti české*. Praha, Mladá fronta, 1966, s. 67

zase uzavírá, čímž dosahuje ucelenosti děje a upoutává pozornost. Jestliže si heslovitě vyjádříme prvních devět kapitol Kosmovy kroniky a spojíme sobě odpovídající dějové momenty, zjeví se nám překvapující obraz symetrie, který nám zároveň dobře ukazuje na rozsah epické látky vložené do proudu Kosmova vyprávění:

Úvod od potopy světa.

Popis země České, příchod jejích obyvatel, Kosmas se domnívá, že k okolí Řípu. Jméno země po jejích vůdci.

Zlatý věk, rajská blaženost obyvatel, úpadek zlatého věku.

Stříbrný věk, vyvstávání soudců v kmenech a rodech. Jeden z nich se jmenoval Crocco.

Charakteristika jeho tří dcer – počátek „rodokmenu“ knížat. Nejmladší se stává jako panna soudkyní po otci.

1. *Spor dvou obyvatel, „Lubušin soud“, pokoření mužů.*
2. *Konflikt, důvod k vyhledání vladaře.*
3. *Čarodějná úrada k určení vladaře a místa jeho nalezení.*
4. *Luboša líčí panovnickou moc a práva, jež ustanoví Přemysl.*
5. *Vypravení poselstva, předpověď Luboše o Přemyslovi.*
6. *Cesta poselstva k Přemyslovi, jeho nalezení*

Přemysl u pluhu – centrum pověsti, nadpřirozené úkazy a jejich tajemný smysl.

6. *Cesta s Přemyslem zpátky. Rozmlouvání s Přemyslem.*
5. *Přivítání poselstva, shledání Luboše s Přemyslem.*
4. *Ustavení panovnické moci a práv Přemyslem a Luboší.*
3. *Čarodějná k určení místa pro založení Prahy.*
2. *Konflikt, důvody k založení Děvína.*
1. *Spor jinochů a dívek, vítězství mužů po smrti Luboše, pokoření žen.*

Nezamysl až Hostivít – zbývající část „rodokmenu“ knížat.

Bořivoj pokřtěn. Na tomto místě chce však Kosmas vložit vyprávění o bitvě na Turském poli.³⁸

³⁸ Karbusický, Vladimír: *Nejstarší pověsti české*. Praha, Mladá fronta, 1966, s. 70

Tím by nabyla pověst o dívčí válce konečně vysvětlení, proč je zařazena do kroniky a volně přiřazena až na konec. Autor potřeboval dějový protějšek vůči pokoření mužů u soudu a navíc se mu podařil zařadit do pověsti vděčný motiv „města žen“.

Dalším možným vysvětlením, jak již Karbusický naznačil, by mohlo být skutečné, v dřívějších dobách existující, dívčí společenství. Nebyl by to motiv zdaleka ojedinělý: „*Motiv dívčího nebo ženského města se vykytuje v raně středověké epice i v epice truvérské. Je doložen např. z prostředí anglického krále Alfréda v 9. století a ze dvora císaře Otty v 10. století, jak se na to odvolává arabský kupec Al Bakrí :*

„Na západ od Prusů jest město ženštin. Ony mají role a otroky. Obtěžkávají se od svých otroků, a porodí – li některá z nich chlapce, zabíjí ho. Jezdí na koních, samy vedou válku i plny jsou odvahy a udatenství. Ibrahim ibn Jakúb praví : A zpráva o městě tomto je pravdivá : Otto, král římský, sám mně to vypravoval.“

Pavel Diakon má podobný motiv v Historii Langobardů z druhé poloviny 8. století a předtím Jordanis v Historii Gótů. Týž motiv najdeme však i v geograficky vzdáleném karakalpackém eposu Kyrk – kyz (Čtyřicet dívek), vyprávějším o knížectví žen chráněném ženským vojskem, a když starofrancouzský zamilovaný hrdina Aucassin hledá svou ztracenou milenkou Nicolettu, přijde na svých cestách do záhadného města Turelure, v němž ženy měly roly mužů a naopak : král právě rodil a královna táhla v čele vojska do pole. Název Děvín – Magdeburg přitahoval takové pikantní motivy a představy o „městě žen“ natolik, že i do vojtěšských legend se dostalo neobvyklé vyprávění o tom, jak prý sv. Vojtěch, když byl v tom „Děvíně“ žákem, potkal na ulici jakousi dívku, a tu ho prý jeho druhové z rozpustilosti najednou na ni povalili, Vojtěch byl prý z toho velmi nešťastný a nařikal, že ztratil už panickou čistotu, neboť „ležel s dívkou“ ...³⁹

U některých slovanských společenství je zas doloženo, že v dřívějších dobách docházelo k zabíjení novorozeňat ženského pohlaví. K tomu docházelo u pobaltských kmenů, v některých kmenech polabských Slovanů, u pomořanských i balkánských Slovanů. Příčina není známá, ale zřejmě pramenila z toho, že mužská populace byla ceněna víc. Muži byli potřeba pro role bojovníků, ale i tvrdé zemědělské práce.

Není jisté, zda se takových krutostí dopouštěli i Slované žijící u nás, ale faktem je, že by tohle mohl být reálný impuls pro vzpouru dívek. Je to ovšem jen spekulace a skutečnost může být jiná. Pověst o dívčí válce je zapeklitá a není snadné se v ní vyznat.

³⁹ Karbusický, Vladimír: *Nejstarší pověsti české*. Praha, Mladá fronta, 1966, s. 68

5.1. Porovnání Kosmova a Hájkova podání pověsti o dívčí válce

V pověsti o dívčí válce vzniklo nejspíš největší nedorozumění Kosmových následovníků. Zatímco Kosmas se této látce jen nepatrně dotknul, nebáli se jeho následovníci ji rozepsat do obsáhlých románových tvarů a spodobnit v ní velkou bitvu dívek proti mužům. V Kosmově však nemůže být o nějaké kruté válce ani řeč.

Kosmas začíná svou pověst o dívčí válce zrovna ve chvíli, když Libuše věští vznik Prahy a podotýká, že „*toho času dívky této země, dospívající bez jha, usilující jako Amazonky o vojenské zbraně a vůdkyně si volíce, vojensky sloužily stejným způsobem jako mladí mužové a po mužsku si hleděly lovu v lesích...*“⁴⁰ Libuše tedy ještě žije a důvod vzniku dívčího společenství není dost jasný, tyto „české Amazonky“ vypadají jen jako jakýsi rozmar mladých žen.

Hájek důvod vzniku tohoto dívčího společenství rozvádí k dokonalosti. Impulsem pro toto seskupení má být Libušina smrt, po níž dívky očekávají zlé časy a hlavně vzpoura Libušiny vybájené společnice Vlasty, která se obává ztráty práv žen. Vlasta nabírá v Hájkově podání božských vlastností všech tří sester – Kazi, Tety i Libuše. Plánuje dokonce převzít vládu nad celým českým územím. Boje dosahují velkých rozměrů, ale dívky ve všech bitvách mají z důvodu své chytrosti značnou převahu. Nakonec ale díky věštbě panovníka Přemysla muži stejně zvítězí, ženy pobijí a tím získají nad nimi konečnou nadvládu.

V Kosmově podání je ale základ pověsti naprosto jiný: „*A poněvadž často dívky uměly chytřeji obelstít jinochy, často zase jinoši bývali statečnější než dívky, brzo trvala válka mezi nimi, brzo mír. A když nastalo příměří, dohodly se obě strany, že se k společnému jídlu a pití sejdou a že po tři dny budou konati slavné hry mezi sebou na ustanoveném místě. Co dále? Jinoši dají se do hodování s dívkami nejinak než jako dravý vlci, hledající žrádla, aby vpadli do ovčína. První den strávili vesele při hostině a hojném pití. Nová vyrostla žízeň, když žízeň hasiti chtěli, jinoši se svou touhou jen stěží se do hodin nočních zdrží. Noc byla, zářil měsíc a jasný byl nebeský blankyt. Vtom z nich zatroubil jeden a tím jim znamení dával, řka : „Již jste si pohráli dost, již dosti jste jedli a pili, vzhůru již, Venuše zlatá vás zvučnou polnicí budí.“*

A ihned usnesl každý jednu dívku. A když nastalo ráno a mír byl uzavřen, odnesše pokrmy i nápoje z jejich hradu, prázdné zdi dali napospas Lemňanu Vulkánovi.

⁴⁰ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 24

*A od té doby po smrti kněžny Libuše jsou naše ženy pod mocí mužů.*⁴¹ Tohle líčení se zcela vymyká podání Václava Hájka z Libočan o krvavých bojích. Je zřejmé, že v Kosmově pověsti nejde o válku v pravém slova smyslu. Spíše to připomíná jakousi hru, nevinné škádlení a namlouvání, které končí unesením dívek a strávením noci s muži. „*Così tu nehraje. Vžitý obraz krvavého konfliktu dívčí války u Kosmy připomíná nějaký společný večírek, obřadní klání, jakousi českou obdobu bakchanálií (původně rituální oslavy na počest řeckého boha Dionýsa a římského Bakcha, boha vína i plodnosti, které většinou vrcholily hromadnými sexuálními orgiemi).*

I mezi Slovany totiž podobný svátek existoval. Zejména při letnicových slavnostech na počest úrody, který byl zároveň rituálem plodnosti. Toto všeobecné veselí v přírodě, kde se jedlo a pilo, zpívalo a tančilo pozdě do noci, také končívало milostnými hrátkami, kdy se vzájemnému milování oddávali dívky, mládenci i mladé ženy.

*Kosmovo líčení dívčí války takový obraz vsutku připomíná. Jako církevní činitel však nedokázal o těchto pohanských rituálech hovořit bez obalu. Zmiňuje – li se o únosu dívek, nemá na mysli únosy v pravém slova smyslu. Jednalo se po celonočním hýření o výběr partnerek k provedení rituálního obřadu, kdy se z panen po prožité noci stávaly ženy.*⁴²

Vypadá to tedy, že pověst nebyla Hájkem pochopena správně nebo je možné, že ji použil pouze jako inspiraci pro vypsání mnohem většího a rozvinutějšího příběhu, tím je však její pravý smysl ztracen. Zatímco u Kosmy celá pověst vypadá jen jako vyličení nám už neznámého obřadu, Hájek ji připodobňuje ke krvavým sporům vedeným mezi dívkami a chlapci.

Zajímavý (svým smyslem) je ale i samostatný závěr pověsti, tedy důvod nastolení vlády mužů. U Hájka je tento důvod jasný, je jím vyhraná válka nad dívkami. U Kosmy však vypadá, že s tzv. dívčí válkou nemá vláda mužů nic společného. Příběh je dovyprávěn, hrad je zničen a přichází na zmínku znovu kněžna Libuše: „*A od té doby po smrti kněžny Libuše jsou naše ženy pod mocí mužů.*“⁴³ Zřejmým důvodem vlády mužů nad ženami by tedy nebylo pokoření dívek, ale smrt kněžny Libuše. Dívčí válka by pak s touhle převahou mužů neměla nic společného a ztrácí smysl zařazení do kroniky a tím i velké vážnosti, který ji přikládali Kosmovi následovníci velkolepým ztvárněním. Šlo by jen o pouhou ukázkou slavností.

⁴¹ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 25

⁴² Liška, Vladimír: *Záhady a otázky starých pověstí českých*. Olomouc, Fontána, 2001, s. 82

⁴³ Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972, s. 25

Chabé důležitosti nabírá i díky neúčasti dvou předních osob vládnoucích na českém území (Libuše a Přemysl) v tomto sporu. Kdyby tato událost měla tak velký význam pro českou zemi, který ji připisoval Hájek a bohatě angažoval Přemysla v tomto sporu, nepochybně by v ní Přemysl i Libuše vystupovali. Tato nepřítomnost Libuše a Přemysla ve sporu opět napovídá, že Kosmas měl spíše namysli jakési jarní rituály než krvavé boje.

6. Vliv pověstí na společnost

Kosmova kronika vznikla v 11. století a od té doby až do dneška vzbuzovala a stále bude vzbuzovat zájem. Svědčí o tom Kosmovi následovníci, kteří se jí pokoušely různými způsoby přepracovávat a vnášet do ní nové souvislosti, ale také nespočet historiků, kteří zkoušeli vyvracet pravděpodobnost materiálů s kterými Kosmas pracoval.

Hlavní základ pověstí se skládá z několika bodů – je to doba, kdy si byli všichni rovni nebo také Zlatý věk, matriarchát (vláda žen) a patriarchát (vysvětlení důvodů, pro které musel být zvolen mužský panovník). V pověstech šlo tedy hlavně o vznik, vysvětlení proč něco nějak bylo a dále musí být. Ustanovily se v povědomí českého lidu z potřeby o historickou minulost. Lidové vrstvy potřebovaly věřit pověstem, které jim přinášely vskutku zajímavější a fantasknější obraz než pravá historie.

Hlavním účelem, pro který byly pověsti Kosmou sepsány, nebylo však pobavit lid ani vzbudit zájem o českou minulost: „*Nevyprávějí o tom, jak kdysi dávno vznikl a byl ustrojen český kmen, ale o tom, jak je od dávných časů ustrojen současný přemyslovský stát, jsou jeho sociologií a ne historií.*“⁴⁴ Kosmas se nesnažil vyprávět zábavné historky „bájných starců“, ale snažil se ozřejmit Čechům, proč na sebe vzali břemeno knížecí moci. Odpověď pro ně byla, že to byla cena za život ve spořádané společnosti.

Důkazem, jak tyto mýty stále přežívaly a žily si svým vlastním životem bylo, že až do konce 12. století byl český kníže nástupcem bájného Přemysla oráče, tedy nástupcem pohanského knížete, a až ve druhé řadě nástupcem křesťanského knížete sv. Václava. Knížata dokonce nastupovala na kamenný stůl uprostřed Pražského hradu podle rituálu ze starých pohanských dob.

Dalším zajímavým důkazem je událost, která se stala ve Stadicích roku 1445 : „*Stalo se tak za bezvládní roku 1445, když se náhle začala šířit zpráva o novém „stadickém králi“, který sídlil v bujně rozrostlé Přemyslově lísce v jakémsi přístřešku z proutí, slámy a listí. Byl to prý stařec krásné postavy, šedivý, jenž ve svém hrubém rouše vzbuzoval dojem světce. Lid se k němu začal tak houfně sbíhat, že někdy se tu*

⁴⁴ Třeštík, Dušan: *Mýty kmene Čechů*. Praha, Lidové noviny, 2003, s. 16

shromáždil až dvoutisícový dav. Mluvil o svém božském povolání a lid ho pokládal za nového Přemysla, sliboval mu poslušnost a přinášel mu dary. Ustanovili mu dokonce i stráž a radu čtyř starců, jeden písmá znalý muž se stal i jeho písařem a kancléřem, který začal vést agendu mnoha listů, rozesílaných na všechny strany s výzvami nového krále. Všichni zachovávali prosté způsoby života, jak se slušelo na selského krále, seděli a spali na zemi a sluha jim přinášel jídla na dřevěných mísách. Přicházela i drobná šlechta a lidé z měst, okruh působení stadického krále se rozšiřoval.

To konečně pohnulo panstvo, aby se sjelo u pana Smiřického na Roudnici a tam rozhodlo o nevídaném pretendentu na královský trůn. Byli posláni ozbrojenci, kteří „krále“ jeho blízké bez odporu zajali a odvedli na Roudnici. Tu se teprve objevilo, že to je obyčejný poddaný Jakub z jedné vsi pana Jakoubka v okolí Teplice, tvrdil, že prý měl vidění, v němž byl vyzván, aby pro záchranu země vystoupil jako král. Jakub vnitřně věřil svému poslání, nezapomeňme, že to byla doba pevné víry v Sibylina proroctví o sedlácích, kteří budou panovati místo pánů a rytířů, doba, kdy se u nás šířily i pověsti artušovského okruhu o králi, který zatím žije v ústraní, ale přijde v pravý čas. A také nedlouho předtím vystoupila ve Francii se zcela podobným vnitřním přesvědčením Johana z Arcu.“⁴⁵Tato událost je důkaz ideového působení přemyslovské pověsti mezi prostým lidem. Nezapůsobilo však na něj poselství, který měl na mysli Kosmas, ale jen dva motivy – božská vyvolenost a selský původ. Jinými slovy si lid vzal z pověsti jen to, co se ho bezprostředně dotýkalo.

To, co jsem zde vypsala, je živá ukázka trvání pověstí v myšlenkových pochodech lidu. Není to nic vymykající se racionálnímu chápání. Důkazem archaického stereotypního chování jsou např. jen obyčejné přípítky nebo tleskání rukama, která se dochovaly z pohanských slavností, nebo rituály jako je např. vynášení Morany prováděné v mnoha českých i moravských vesnicích. Jsou to všechno předem připravené obrazce z dob minulých, tvořící českou kulturu. Je to důkaz, že i dnešní moderní společnost stále žije z dědictví staré kultury.

S tímto odkazem ale nemohla moderní věda dále pracovat. V 19. století se zrodila profesionální historie ve službách *Pokroku* a ze všech sil se snažila všechno racionalizovat. Nemohla připustit, že by se lidstvo dále ubíralo v cestách archaických myšlenkových pochodů a tím se navracelo do „temného středověku“. „*Jeden z vůbec největších znalců archaického myšlení sir James George Frazer napsal v úvodu ke*

⁴⁵ Karbusický, Vladimír: *Nejstarší pověsti české*. Praha, Mladá fronta, 1966, s. 256

svému životnímu dílu Zlaté ratolesti: „Jestliže budeme obviněni z toho, že plýtváme svým životem tím, že se snažíme pochopit to, co je nepochopitelné, a co, bude-li odhaleno, nebude mít žádnou cenu, co můžeme uvést na svou obranu? Obávám se, že velmi málo.“ Frazerovi tehdy bylo 60 let, přesto ale strávil dalších 27 let svého dlouhého života studiem těchto škodlivých zbytečností.⁴⁶ Naštěstí si historikové uvědomili po pádu náboženství pokroku, že společnost může existovat jen díky mýtům, které jí pomáhají se orientovat ve skutečnosti, je to naše kulturní dědictví. „Archaické společnosti vlastně jinou možnost nemají. Jejich svět jim strukturuje a osvětluje tento soubor vyprávění o počátcích světa, lidí a společnosti, který označujeme jako mytologii. Ta jim říká, jak věci vznikly a jaké tedy mají být i nadále, mají-li ubránit lidi před upadnutím do chaosu. Je to tedy něco jako jejich „ústava“, podpořená „prováděcími nařízeními“, rituály, jejichž jediným účelem je udržovat svět v tom správném chodu, který byl „nastaven“ primordiálními činy bohů a hérojů na počátku časů.“⁴⁷ Hlavním účelem mýtů a předmětem mytologie tedy není svádět na scestí a přinášet křivé informace o počátcích české historie, ale ozřejmovat vznik přírody, světa a kultury, vznik řádu, který stále platí. Díky mýtům získáváme povědomí o tom, jak věci fungovaly a mohou fungovat dále. Minulost je převáděná do přítomnosti.

Přesto ale nelze brát pověsti jako historický obraz o tom, jak lid žil v době o níž vypráví, ale musí brát jako pramen pro dobu v níž Kosmas vypráví. Těžko si lze představit, jak Kosmas chodí po českém území a „sbírá pověsti z úst bájných starců“. Jeho verze pověstí byla však nakonec paradoxně dokládána Rukopisy a zejména *Rukopisem zelenohorským*, které byly brány v době svého nalezení jako zaručeně pravdivé. Už proto tu v 19. století nebyla kritika na místě.

Když pak byly Rukopisy označeny jako nepravdivé, nebyly tak označeny zároveň Kosmovy pověsti. „Těžkou ránu jim kupodivu zasadila teprve Pekařova obrana Kristiánovy legendy. Kristiánova stručná verze přemyslovské pověsti nezná Libuši, pouze jakousi bezejmennou věštkyňu a je vůbec mnohem strážlivější než Kosmova. Byl to polský slavista Aleksander Brückner, nadšený Pekařovým objevem, který vyvolal rozsáhlou debatu o Kosmových pověstech. Podle něho si Kosmas Libuši vymyslel podle jména hradu Libušína, které se nadto ještě odvozovalo od mužského a ne ženského jména a analogicky, na základě místních jmen a výpůjček z četby, zkonstruoval i zbytek svých pověstí. K němu se připojil i vynikající folklorista Václav

⁴⁶ Třeščík, Dušan: *Mýty kmene Čechů*. Praha, Lidové noviny, 2003, s. 14

⁴⁷ Třeščík, Dušan: *Mýty kmene Čechů*. Praha, Lidové noviny, 2003, s. 15

*Tille, který neúnavně shledával analogie ke Kosmovým látkám ve světové literatuře a folklóru, aby dokázal, že Kosmův text je vlastně jen mozaikou sebranou z jeho četby. Připojil se dokonce i Pekařův odpůrce František Vacek, který doplnil tyto argumenty o řadu pozoruhodných paralel.*⁴⁸ Přes všechny kritické studie které se pověstem dostalo, se uvažovalo o nějakém reálném zrnu ještě ve 20. století. Historik V. Chaloupecký (*O Řípu*, Praha 1919) uvažoval o motivu příchodu praotce Čecha jako o údajné lidové pověsti, která existovala v lidu nezávisle na kronikářích. Na pověsti o Libuši zase stavěl ještě za okupace článek J. Filipa *O kněžně Libuši (Česká žena v dějinách národa, Praha 1940)*, kde tento archeolog prohlásil, že Libuše skutečně žila a je historickou osobností. Bylo to zřejmě podmíněno vlasteneckým sborníkem *České žena v dějinách národa*. Nakonec přece jen J. Filip přešel k bližšímu zkoumání a svůj výrok odvolal. Stejně to byl ale důkaz jak hluboce pověsti ještě po tolika staletích působily a že je lid stále potřeboval k svému vlasteneckému cítění.

Nebyla to ale jen Kosmova kronika, která tak velmi působila ještě po mnoha letech na český lid, stejně nemalému zájmu se těšila i kronika Hájkova, i když spíše v negativním smyslu. V době svého vzniku dalece zastínila kronikáře Kosmu a vstoupila ve velkou oblibu. Bylo to tím, že na rozdíl od Kosmy nic jen nenaznačoval, všechno bylo v kronice jasné a přehledné, navíc vypsal u každé události roky, kdy se stala a pohrál si s obsahovou stránkou pověstí. Pověsti pak nabíraly konečně „přesnosti“, což u Kosmy lidu chybělo. Nikoho nenapadlo v době vzniku Hájkovy kroniky zajímat se o jejich pravděpodobnost, lid se kochal jeho příběhy. A tato forma jeho podání obrazu české minulosti byla velmi populární, Zdeněk Nejedlý dokonce psal, že to byla „nejčtenější kniha hned vedle bible“⁴⁹. Kvůli ale narůstající slávě Hájkovy kroniky přišel i její zánik kritickým posouzením Felixe Dobnera, který se ji pokoušel zpřístupnit svým latinským překladem i evropskému učenému světu a bližším prozkoumáním našel hodně nepřesností. Dobner tak „učinil konec lhaní“. I přes to všechno je však na Hájkově kronice vidět, jak se měnil od dob Kosmových pohled na ztvárnění českých dějin. Lid se najednou už nemohl spokojit jen s nepřesným a v lecčem symbolickým ztvárněním Kosmovo pověstí. Hájek podával „své“ pověsti v ucelené formě navíc s datováním od roku 644 a s etymologickým vysvětlením pro hodně míst na českém území. Jeho podání se tedy zdálo o hodně dokonalejší a propracovanější než stručné podání Kosmovo. Nebylo divu, že lid v tomto ztvárnění

⁴⁸ Třeštík, Dušan: *Mýty kmene Čechů*. Praha, Lidové noviny, 2003, s. 22

⁴⁹ Hájek z Libočan, Václav: *Předmluva k Hájkově kronice české*. Praha, Odeon, 1981, s. 15

historie našel nemalou oblibu. I přesto, že Hájek si „své“ pověsti poněkud přepracovával k svému obrazu, základ zůstal stejný jako u Kosmy a díky Hájkovi se staly čtenějšími než kdykoliv předtím, i když účel plnily již jiný než jaký měl na mysli Kosmas.

V pověstech, jak je vidět, nešlo jen o historickou podmíněnost, ale o existenci slovanského národa, který hájil a potřeboval svou minulost. Pověsti nám ukazují možná trochu nepravdivou, ale potřebnou historii, kterou lidé potřebovali pro osvětlení si vzniku věcí, pro vysvětlení si proč něco bylo a je. Proto i když v dnešní době nepotřebujeme tento ideový základ věcí, nelze je odvrhnout jako nepravdivý balast našich dějin, lze s nimi pracovat jako s nástrojem poznatků pro dobu, v které je lid potřeboval. Jsou to kulturní svědectví, které nám mohou mnoho povědět o době 10. a 11. století. Velmi podivuhodná je už představa, že tyto pověsti mohly působit tak kolosálním dojmem asi tři čtvrtě tisíciletí až do nejnovější doby. Měnily se a nabývaly stále novou propracovanější podobu od prvotního ztvárnění Kosmou, až po Smetanovu *Libuši*. Tato představa české minulosti byla plodná ať ve středověku, nebo v renesanci, ať za obrození, nebo za okupace. A lid si je nepřestával připomínat a dotvářet podle svých ideových potřeb.

Závěr

Česká země má slavnou a bohatou historii a na ní mají nemalou zásluhu i pověsti, které se od doby svého vzniku těší stálému zájmu nespočtu badatelů. Jak jsem již vysvětlila, při jejich zkoumání nelze pověsti brát jako pravdivou zprávu o prvopočátku české společnosti, ale lze je chápat jako naše kulturní dědictví a i když na ně historiografie pohlíží se značným despektem, nelze jim upřít racionální jádro.

Na základě studie starých českých pověstí jsem dospěla k názoru, že pověsti nelze vykládat podle jednoho stanoviska. Lze je interpretovat několika způsoby, které jsou navíc v průběhu času proměnné. Jednak mohou být brány jako model pro současnou společnost. Kosmas nás v nich seznamuje se vznikem uspořádané společnosti, která byla svázána právy. Pomocí tohoto modelu by se tedy měl lid řídit i dále, aby opět jako v prapůvodní společnosti před vznikem zákonů neupadl v chaos.

Druhá strana pověstí je jejich politická angažovanost, jak jsem již podotkla, pověsti byly v každé době chápány jiným způsobem. Pro středověkého člověka ozřejmovaly důvod, pro jaký měl poslouchat jednoho panovníka. Za národního obrození a za okupace se pomocí nich lidu dostávalo vlasteneckého cítění, kterého bylo v té době hodně potřeba. Jak je tedy vidět, obyčejný člověk nezkoumal jejich pravdivý základ, vzal si z pověstí jen to, co v době jaké žil, potřeboval.

Tyto dva účely, které měly pověsti plnit však lze také nechat stranou a zaměřit se jako většina badatelů jen na jejich původ. Na základě zkoumání pomocí indoevropské srovnávací mytologie pak zjistíme, že české pověsti nabývají shody s jinými evropskými mýty či postavami. Kdybychom se zaměřili jen na jejich původ, lze je odsunout jen jako Kosmovy „výpůjčky“ z jiných starších textů, ale to nebylo hlavním předmětem mé práce. Na základě ozřejmění paralel s jinými mýtickými postavami, či příběhy, bych viděla pouze shodnou indoevropskou tradici, která se promítala pomocí jednotných motivů do několika mýtů nezávisle na sobě.

Hlavní podstatou pověstí je jejich mnohovýznamovost. Má práce nedosáhla skloubeného celku a ani se o to nesnažila. Pověsti nejde vysvětlovat jedinou interpretací, lze je chápat různými způsoby, které jsou navíc v průběhu let proměnné, stejně jako se mění lidská společnost, mění se i způsoby nazírání na pověsti. O ukázání této mnohovýznamovosti jsme se v této práci pokoušela.

Seznam použité literatury :

Primární literatura

Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda, 1972.

Hájek z Libočan, Václav: *Kronika česká*. Praha, Odeon, 1981

Bibli svatá podle původního vydání Kralického z let 1579 – 1593. Kutná Hora, Česká biblická práce, 1940

Sekundární literatura

Karbusický, Vladimír: *Nejstarší pověsti české*. Praha, Mladá fronta, 1966

Třeštík, Dušan: *Mýty kmene Čechů*. Praha, Lidové noviny, 2003

Sadílek, Josef: *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*. Praha, Petrklíč, 1977

Liška, Vladimír: *Záhady a otazníky starých pověstí českých*. Olomouc, Fontána, 2001

Příruční slovník naučný. Praha, Československá akademie věd, 1966, III. díl

Kozák, Jaromír: *Tajemné v českých kronikách*. Olomouc, Fontána, 2005

Pospíšil, Ivo: *Labyrint kroniky*. Brno, Blok, 1986

Ostatní zdroje

<http://www.moraviamagna.cz/>

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Libu%C5%A1e_\(kn%C4%9B%C5%BEna\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Libu%C5%A1e_(kn%C4%9B%C5%BEna))

http://www.greckamytologia.wz.cz/baj_IasonaMedea.html

<http://www.reflex.cz/Clanek3615.html>

<http://images.google.cz/>

<http://www.narodni-divadlo.cz/Default.aspx?jz=cz&dk=predstaveni.aspx&sb=1&ic=8>

<http://www.turistik.cz/cz/kraje/jihomoravsky-kraj/okres-znojmo/>

<http://www.znojmskarotunda.com/>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Josef Mathauser, *Kněžna Libuše věští slávu Prahy*

Příloha č. 2: F. Staumann, pomník Přemysla Oráče ve Stadicích, 1841

Příloha č. 3: Ztvárnění opery *Libuše* od Bedřicha Smetany v Národním divadle

Příloha č. 4: Rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě vyzdobená cyklem fresek
přemyslovských panovníků

Příloha č. 5: tzv. přemyslovská scéna dle akvarelu Mořice Trappa ve znojemské rotundě



č.1



č. 2



č. 3



č. 4



č. 5